

ODZBROJENÍ NA POČÁTKU 21. STOLETÍ – VZESTUP A PÁD

JAN ONDŘEJ

Konec 80. let a zejména 90. léta 20. století přinesla, v důsledku změn v politickém klimatu, pozitivní výsledky v oblasti omezení zbrojení a zejména o odzbrojení. Odzbrojení se stalo realitou a můžeme již mluvit o procesu odzbrojení. Dokonce bychom mohli mluvit o „záračném“ desetiletí odzbrojení (autor si vypůjčil tento obrat ze záračného desetiletí kodifikace mezinárodního práva 1958–1969), vymezeném Smlouvou o likvidaci raket středního a kratšího doletu z roku 1987 a Úmluvou o zákazu nášlapných min z roku 1997.

1. ODZBROJENÍ, OMEZENÍ ZBROJENÍ A DALŠÍ POJMY

Pojem *odzbrojení* je obsažen v čl. 11 Charty OSN, není zde však definován. *Odzbrojení můžeme charakterizovat jako proces snižování stavu ozbrojených sil a vojenských výdajů, zničení nebo odstranění zbraní, ať rozmístěných nebo skladovaných, postupná likvidace kapacity vyrábět nové zbraně, uvolnění a zařazení vojenského personálu do civilního života*¹. Daná definice vyjadřuje *skutečné odzbrojení*.

Vedle pojmu odzbrojení (disarmament) se v mezinárodních smlouvách, různých dokumentech a v dílech nauky, setkáváme s pojmy podobného obsahu, a to *omezení zbrojení* (arms limitation), *kontrola zbrojení* (arms control) a *regulace zbrojení* (arms regulation) nebo regulation of armaments.

Pojem *omezení zbrojení*² je označován jako „*mezinárodně dohodnuté, nebo jednostranné opatření kvantitativně a kvalitativně omezující zbrojení, odzbrojené síly a jinou podpůrnou činnost*“. Omezení zbrojení je přímo použito v názvu Smlouvy mezi SSSR a USA o omezení strategických zbraní z roku 1972 (zkráceně SALT I) a smlouvy SALT II z roku 1979. Dohoda o omezení strategických útočných zbraní (Strategic arms limitation talks) – SALT I stanovila, že od 1. 6. 1972 nebude zvyšovat existující

¹ Srov. Potočný, M., Ondřej, J.: Mezinárodní právo veřejné, zvláštní část, 4. vydání, Praha: nakl. C. H. Beck, 2003, s. 336.

² Srov. Disarmament facts, Armaments and Disarmament Commonly Used Terms and Acronyms, New York: United Nations, 1989, s. 20.

počet odpalovacích zařízení mezikontinentálních balistických raket na pozemních základnách a atomových ponorkách.

Rovněž smlouvy o částečném odzbrojení, tj. částečném snížení určitých zbraní nebo ozbrojených sil, jsou označovány jako smlouvy o *omezení zbrojení* např. Smlouva mezi USA a SSSR o snížení a omezení strategických útočných zbraní³ z roku 1991 – START I. (Treaty Between the United States of America and the Union of Soviet Socialist Republics on the reduction and Limitation of Strategic Offensive Arms.) V názvu START I je přímo výraz *omezení*. Takový charakter má i Smlouva o konvenčních ozbrojených silách v Evropě z roku 1990. Na jejím základě byly snižovány a omezovány konvenční ozbrojené síly.

Pojem dohody o omezení zbrojení a odzbrojení (arms limitation and disarmament agreements) je použit např. i ve zprávě generálního tajemníka OSN o Ověřování ve všech aspektech⁴ z roku 1995. V minulosti byl pojem omezení zbrojení obsažen v čl. 8 Paktu společnosti národů z roku 1919. V meziválečné nauce A. Hobza⁵ označoval omezení zbrojení (limitation des armaments), za dohodu o tom, že zbrojení nesmí být zvětšováno.

V nauce se často používá pojem *kontrola zbrojení* (arms control). V publikaci Disarmament facts je *kontrola zbrojení*⁶ označena jako „mezinárodně *dohodnuté* nebo *jednostranné opatření*, které *omezuje* nebo jinak *upravuje* (limit or otherwise govern) počet, typ, vývoj a nabytí zbraní, ozbrojených sil, a (nebo) jiné podpůrné činnosti“. Odkaz na smlouvy o *kontrole zbrojení* je například ve Smlouvě o otevřeném nebi z roku 1992. Pojem kontrola zbrojení je někdy používán i v materiálech OSN.

Pokud jde o nauku anglicky píšící autoři běžně používají pojem kontrola zbrojení, kterému často dávají přednost před pojmem odzbrojení. Z novějších prací je možné uvést dílo J. Goldblata⁷ „Arms Control“ z roku 2002 nebo J. A. Larsena⁸ „Arms Control“ z téhož roku. Ze starších děl je možné uvést M. Sheenana⁹ „Arms Control“ z roku 1988 a mnoho dalších.

V teorii „arms control“ vychází někteří autoři z toho, že *kontrola zbrojení* je zamýšlena jako proces, který má sloužit jako prostředek k *posílení národní bezpečnosti*¹⁰. Je pouze jedním ze způsobů pro *dosažení tohoto cíle*.

V této souvislosti M. Sheenan¹¹ zdůrazňuje, že *kontrola zbrojení* může znamenat *snížení zbrojení*, ale za určitých podmínek může znamenat i *naopak jeho zvýšení*. Podobně J. A. Larsen¹² konstatuje, že kontrola zbrojení může vést státy dokonce k dohodě o *zvýšení určitých kategorií zbraní*, jestliže takové zvýšení přispěje ke *stabilitě* a sníží nebezpečí války. V této souvislosti někdy staví do *protikladu* pojem *kontrola zbrojení* a *odzbrojení*.

³ Srov. The United Nations Disarmament Yearbook, Vol. 16, 1991, New York: United Nations, 1992, s. 450 a násl.

⁴ Srov. dok. A/50/377 Verification in all its aspects, including the role of the United Nations in the field of verification, z 22. září 1995, s. 19, 27 apod.

⁵ Srov. A. Hobza, Úvod do mezinárodního práva mírového, část první, Praha, 1933, s. 142.

⁶ Srov. op. cit., 2, tamtéž.

⁷ Srov. Glodblat, J.: Arms Control, The New Guide to negotiations and Agreements, London, Thousand Oaks, New Delhi: Prio SIPRI, Sage Publications, 2002.

⁸ Srov. Larsen, J. A. (ed): Arms Control, Cooperative Security in a Changing Environment, Boulder, London: Lynne Rienner Publishers, 2002.

⁹ Srov. Sheehan, M.: Arms Control, Theory and Practice, Oxford, New York: Basil Blackwell, 1988.

¹⁰ Srov. Larsen, J. A., op. cit., 8, s. 3.

¹¹ Srov. Sheehan, M. op. cit., 9, s. 7.

¹² Srov. Larsen, J. A., op. cit., 8, s. 3.

Dále J. A. Larsen¹³ konstatuje, že propagátoři *odzbrojení* vidí jeho cíl jako prosté snížení velikosti ozbrojených sil, vojenských rozpočtů, palebné síly a dalších opatření. Zbrojení je podle zastánců odzbrojení hlavní příčinou mezinárodní nestability a konfliktů a pouze snížení zbraní všemi národy může svět dosáhnout míru.

Na druhé straně, jak konstatuje M. Sheenan¹⁴, ne všichni teoretici *kontroly zbrojení* považují tento pojem za *odlišný* nebo dokonce *nesouladný s odzbrojením*. Existuje i pojetí podle kterého kontrola zbrojení zahrnuje jakékoli úpravy k omezení pravděpodobnosti mezinárodních vojenských konfliktů. Zahrnuje celou škálu od jednostranných opatření, pro zlepšování národních sil, až po univerzální *odzbrojení*.

Za hlavní rozdíl mezi pojmy *kontrola zbrojení* a *odzbrojení* je považováno to, že *odzbrojení* vždy zahrnuje *snížení zbraní*¹⁵ (arms reduction). Takové snížení může být úplné, zahrnující likvidaci všech zbraní, nebo může znamenat likvidaci pouze jednoho typu zbraní. Odzbrojení může být částečné, zahrnující početní snížení některých nebo všech zbraní, nebo může být místní, regionální nebo globální.

Názory na pojem *kontrola zbrojení* nejsou *jednotné* a mohou se odlišovat v pojetí vlád nebo veřejnosti. Státy mohou pod tímto pojmem spatřovat spíše zvýšení zbrojení, zatímco, *veřejnost* v horším případě jeho zmrazení, či snížení v lepším případě.

Pojem *kontrola zbrojení* je třeba odlišovat od *snížení zbrojení*, ale také od *odzbrojení*, nemusí však s nimi být v *protikladu*, v určitých případech může také znamenat snížení zbrojení. Kontrola zbrojení může vyjadřovat i *zvýšení zbrojení*, což nevylučuje ani definice OSN, ve které je zmínka o úpravě zbrojení.

Pojetí *kontroly zbrojení* má blízko k dalšímu pojmu, který je obsažen přímo v Chartě OSN v čl. 11 a 26 a to pojem *úprava zbrojení* (regulation of armaments). Tento pojem chtěli tvůrci Charty OSN odlišit od pojmu snížení zbrojení (arms limitation). Rovněž pod pojmem *úprava zbrojení* nezamýšleli tvůrci Charty pouze *snížení zbrojení*, ale naopak i jeho *zvýšení* v případě potřeby. Za hlavní cíl považovali *zajištění bezpečnosti*¹⁶ (security). V publikaci Disarmament facts¹⁷ je pojem regulation of armaments vyjádřen jako opatření pro *kontrolu zbrojení* nebo *omezení zbrojení*.

V praxi OSN, ani v nauce se však pojem *úprava zbrojení* v původním pojetí „regulation of armaments“ v současnosti nepoužívá. Používá se někdy v upravené podobě „arms regulation“ v materiálech OSN. V češtině je spíše překládán jako regulace zbrojení. Například v publikacích ve kterých jsou publikovány texty smluv o odzbrojení a o regulaci zbrojení.¹⁸ Rovněž ročenky OSN o odzbrojení obsahují status mnohostranných smluv o regulaci zbrojení a odzbrojení¹⁹. Pojem regulace zbrojení používá někdy i česká nauka mezinárodního práva²⁰. Pojem *regulace zbrojení* je chápán ve smyslu *omezení zbrojení a ozbrojených sil*²¹.

¹³ Srov. Larsen, J. A., op. cit., 8, s. 3.

¹⁴ Srov. Sheehan, M., op. cit., 9, s. 7.

¹⁵ Srov. Sheehan, M., op. cit., 9, s. 7.

¹⁶ Srov. Schutz in: Simma, B. (ed.): The Charter of the United Nations, a commentary, second edition, vol. I, Oxford: University Press, 2002, s. 469.

¹⁷ Srov. dok. op. cit., 2, tamtéž.

¹⁸ Srov. Ondřej, J.: Mezinárodněprávní úprava kontroly odzbrojení, Praha: Karolinum, 1999, s. 15.

¹⁹ Srov. The United Nations Disarmament Yearbook, Vol. 27, 2002, New York: United Nations, 2003.

²⁰ Srov. např. Čepelka, Č., Šturma, P.: Mezinárodní právo veřejné, Praha: EUROLEX Bohemia, 2003.

²¹ Srov. dok. op. cit., 2, tamtéž.

Pokud jde o *pojem odzbrojení* setkáváme se s ním v současnosti ve smyslu *částečného odzbrojení* (viz výše). Někdy se vedou úvahy rovněž o *všeobecném a úplném odzbrojení*. Tento pojem je obsažen např. v čl. VI Smlouvy o nešíření jaderných zbraní z roku 1968 nebo ve výše zmíněné Deklaraci zásad přátelských vztahů a spolupráce z roku 1970.

Koncepce *všeobecného a úplného odzbrojení* zahrnuje komplexní snížení ozbrojených sil a zbraní na globálním základě a to na *takovou úroveň*, která zajistí, že státy by měly ve své dispozici pouze *nejjaderné síly* dostatečné k *udržování vnitřního pořádku*. Zároveň by státy podporovaly a dodávaly vojáky pro operace OSN. Velikost takových sil nebyla definována, ale mělo by se jednat o mnohonárodní síly pod vedením OSN, které by byly schopny zajistit udržování mezinárodního míru a bezpečnosti v souladu s kapitolou VII Charty OSN²².

Otázkou je zda v tomto pojetí lze v *pravém slova* smyslu mluvit o *úplném odzbrojení*. Již klasik české normativní školy i mezinárodního práva F. Weyr²³ ve svém díle z roku 1919 vyjádřil myšlenku, že „o úplném odzbrojení nemůže býti za žádných okolností řeč“. Dále konstatoval, že „bezvýhradné odstranění vojska je požadavek naprosto nemožný. Vojsko by ovšem za předpokladu nadstátní organizace mělo i v mezinárodních stycích podstatně jiný úkol a jinou funkci. Bylo by činitelem zaručujícím a udržujícím pořádek (mír) nikoliv prostředkem k výboji a svémocné obraně proti útokům“. Odzbrojení, vzhledem k zachování určitých sil, označoval jako *částečné odzbrojení*²⁴.

Myšlenka omezení ozbrojených sil, na počty nezbytné pro zajištění akcí Společnosti národů, byla vyjádřena již v čl. 8 Paktu Společnosti národů.

Všeobecné a úplné odzbrojení není v současnosti reálné (viz dále), což neznamená, že by se státy neměly snažit alespoň přiblížit k tomuto ideálu.

V praxi i nauce je často *odzbrojení* chápáno v *širokém slova smyslu*. „K oblasti odzbrojení se vztahují i taková opatření, která i když nevedou bezprostředně k částečnému faktickému snížení ozbrojených sil a výzbroje, omezují sféru závodů ve zbrojení v nových směrech a mají preventivní charakter. Patří sem zastavení zkoušek a nešíření jaderných zbraní, vytváření bezjaderných zón, opatření pro snížení náhodného vzniku války atd.“²⁵

Pojem odzbrojení, v širokém slova smyslu, použil například A. Hobza²⁶ již před druhou světovou válkou. *Odzbrojení* označuje jako *souhrnný název*, jímž se označují všechny akce směřující ke zmenšení zbrojení. Patří sem vedle *omezení zbrojení* také *snížení zbrojení* (reduction des armaments), tj. zmenšení zbrojení dosavadního, mimoto však také kontrola obchodu s válečným materiálem, kontrola soukromé výroby válečného materiálu, výměna informací o zbrojení a kontrola provádění odzbrojovacích předpisů.

Široké pojetí odzbrojení obsahuje i publikace OSN²⁷. Podle ní je *odzbrojení* obecný pojem široce používaný, který zahrnuje všechny aspekty *regulace zbrojení* včetně

²² Srov. dok. op. cit., 2, s. 23.

²³ Srov. Weyr, F.: Soudobý zápas o nové mezinárodní právo: Brno, 1919, s. 122.

²⁴ Srov. Weyr, F., op. cit., 23, s. 124.

²⁵ Srov. Mrázek, J.: Právo mezinárodní bezpečnosti a odzbrojení, Praha: Academia, 1990, s. 77.

²⁶ Srov. Hobza, A., op. cit., 5, tamtéž.

²⁷ Srov. dok. op. cit., 2, s. 22.

kontroly zbrojení nebo omezení zbrojení, stejně jako skutečné snížení nebo likvidaci zbraní nebo ozbrojených sil (odzbrojení v pravém slova smyslu) a je výsledkem mezinárodní dohody nebo jednostranných opatření. Celá řada publikací a dokumentů OSN nese označení odzbrojení (disarmament).

2. PROBLÉMY V OBLASTI OMEZENÍ ZBROJENÍ A ODZBROJENÍ A POTŘEBA JEJICH ŘEŠENÍ – KLASICKÁ TÉMATA

Na počátku 21. století zůstává řada otázek týkajících se omezení zbrojení a odzbrojení *otevřená* nebo *nedořešená*. Rovněž vyvstává potřeba důsledněji řešit další problémy, které se na přelomu 20. a 21. století výrazněji projevují, a tím je zejména problematika terorismu a s ním spojené nebezpečí teroristů opatřovat si zbraně hromadného ničení. Rovněž nezanedbatelný je problém nelegálního obchodu se zbraněmi.

Po skončení studené války, tj. koncem 80. let a na počátku 90. let 20. století se za nejvíce problematické *nepovažují* hrozby v podobě strategických nosičů zbraní, počet jaderných hlavic nebo náhodné nebezpečí vypuknutí jaderné války.

Místo toho za největší hrozby jsou považovány *nedostatečné kontroly jaderných zbraní a materiálu, jaderný terorismus a porušování závazků států nevlastnících jaderné zbraně, že si nebudou tyto zbraně opatřovat.*²⁸

Úkoly a problémy, které stojí před mezinárodním společenstvím, pokud jde o omezení zbrojení a odzbrojení, je možné rozdělit do *dvou základních skupin*: a) Otázky omezení zbrojení a odzbrojení a jejich provádění ve vztazích mezi státy: b) Tendence opatřovat si zbraně *nestátními aktéry*, zejména teroristy, a otázka *nelegálního obchodu* se zbraněmi. V této souvislosti je nezbytná spolupráce mezi státy a účinná vnitrostátní realizace převzatých závazků, zejména právně závazných, ale i závazků nemajících právní povahu.

2.1 ÚKOLY V OBLASTI JADERNÝCH ZBRANÍ

Použití jaderných zbraní představuje největší nebezpečí pro lidstvo, z hlediska ničivých účinků. Ničivé účinky těchto zbraní mohlo lidstvo poznat v srpnu 1945. Byly použity deset týdnů předtím než vstoupila v platnost Charta OSN. Samotná Charta OSN neobsahuje zmínku o jaderných zbraních. Delegáti²⁹ na konferenci v San Francisku v červnu 1945 tuto otázku nebrali v úvahu a Charta tudíž neobsahuje žádné ustanovení v tomto smyslu. Nicméně zkoušky a použití jaderných zbraní v roce 1945 vysvětlují, proč Valné shromáždění OSN se ve své vůbec první rezoluci³⁰ č. 1 z roku 1946 zabývalo problematikou jaderné energie. Na základě rezoluce byla založena

²⁸ Srov. The International Law Association, Report of the seventy-first Conference, Berlin, 2004, London 2005, s. 491.

²⁹ Srov. Bosch, M. M.: The Non-Proliferation Treaty and its Future in: Sands, P., International Law, The International Court of Justice and Nuclear Weapons, Cambridge: University Press, 1999, s. 376.

³⁰ Srov. Bosch, M. M., op. cit., 29, tamtéž.

Komise pro atomovou energii (viz výše). Úsilí vrátit se k bezjadernému světu ztroskotalo již v roce 1946. V červnu 1946 navrhly³¹ USA zmrazit počet jaderných států na jeden a vytvořit mezinárodní agenturu pro zajištění toho, že jaderná energie bude využívána pouze pro mírové účely. SSSR předložil protinávrh s cílem zničit všechny atomové zbraně. Tento záměr nebyl uskutečněn a místo toho samotný Sovětský svaz získal³² atomové zbraně v roce 1949, Velká Británie v roce 1952, Francie v roce 1960 a Čína v roce 1964.

Zánikem bipolárního světa zaniká hrozba použití jaderných, ale i jiných zbraní hromadného ničení mezi hlavními jadernými mocnostmi, tj. mezi USA a SSSR/Ruskem. Nebezpečí použití jaderných zbraní, *jadernými státy ve vzájemných vztazích*, není v současnosti příliš *pravděpodobné*. Jejich použití v určitém rozsahu však nelze vyloučit. Mezinárodní soudní dvůr ve svém poradním posudku o legalitě použití jaderných zbraní z roku 1996, však dospěl k závěru, že *neexistuje výslovný zákaz jejich použití*, nicméně možnosti jejich použití je omezeno pravidly *práva ozbrojených konfliktů*. Existují však úvahy o případném omezeném použití jaderných zbraní, např. proti podzemním cílům.

Nejjistějším způsobem, jak zabránit použití jaderných zbraní, je jejich *úplná likvidace*, tj. *úplné jaderné odzbrojení*. V současnosti však není úplné jaderné odzbrojení na základě mnohostranné mezinárodní smlouvy reálné, i když čl. VI Smlouvy o nešíření jaderných zbraní z roku 1968 ukládá jaderným mocnostem vést jednání k uzavření takovéto smlouvy. Jaderné odzbrojení probíhá v současnosti pouze na dvoustranném základě mezi USA a Ruskem.

Pokud není reálné okamžité jaderné odzbrojení, je třeba činit kroky k jeho *omezení*. Jedním ze způsobů omezení jaderného zbrojení, je vytvoření právního základu pro to, aby nedocházelo k *šíření jaderných zbraní*. Takový právní základ představuje Smlouva o nešíření jaderných zbraní z roku 1968. Smlouva rozlišuje dvě skupiny smluvních států. *První* skupinu tvoří *státy vlastníci jaderné zbraně*, které mají podle čl. I závazek *nepředávat komukoliv* jaderné zbraně nebo jiná jaderná výbušná zařízení, ani kontrolu nad těmito zbraněmi. *Druhou* skupinu tvoří *státy nevlastníci jaderné zbraně*, které mají podle čl. II Smlouvy závazek *nepřijímat od kohokoliv* převod jaderných zbraní nebo jiných jaderných výbušných zařízení, ani kontrolu nad těmito zbraněmi nebo výbušnými zařízeními. Státy nevlastníci jaderné zbraně mají navíc, ve smyslu čl. III Smlouvy, povinnost *uzavřít* dohody o *zárukách* s MAAE. Smlouva je výrazem *právní nerovnosti*, protože ukládá různé závazky pro obě skupiny států.

Smlouva je překážkou pro tzv. *horizontálního šíření*. Jde o to, aby jaderné zbraně nebyly šířeny do jiných smluvních států, než těch, které jsou oficiálními vlastníky jaderných zbraní. Smlouva omezuje počet vlastníků jaderných zbraní na pět. Je výrazem strachu z dalšího horizontálního šíření jaderných zbraní. Samotnou Smlouvu považují vlastníci jaderných zbraní za opatření pro *horizontální nešíření jaderných zbraní*. Ustanovení o *vertikálním nešíření* v podobě jaderného *odzbrojení*, tj. likvidaci zbraní, přijaly jen neochotně. Jedná se o zmíněný čl. VI Smlouvy.

³¹ Srov. Bosch, M. M., op. cit., 29, tamtéž.

³² Srov. Bosch, M. M., op. cit., 29, s. 377.

Vedle USA a Ruska je *oficiálním vlastníkem jaderných zbraní* také Francie, Velká Británie a Čína. Státy vlastníci jaderné zbraně jsou ve smyslu čl. X odst. 3 Smlouvy státy, které provedly výbuch vlastní jaderné zbraně nebo jiného jaderného výbušného zařízení před 1. 1. 1967. Pokud by se jiný stát, který vlastní jaderné zbraně, chtěl stát stranou smlouvy, mohl by se jím stát jako smluvní strana nevlastníci jaderné zbraně. Svě jaderné zbraně by musel zlikvidovat nebo předat jinému státu. Takovými státy jsou Bělorusko, Ukrajina a Kazachstán, které se na základě Lisabonského protokolu z roku 1992 ke smlouvě START I z roku 1991 zavázaly přistoupit ke Smlouvě o nešíření jaderných zbraní v nejkratší možné době. Bělorusko se stalo stranou smlouvy v roce 1993, Kazachstán a Ukrajina v roce 1994. Státy nevlastníci jaderné zbraně mají navíc závazek uzavřít ve smyslu čl. III Smlouvy dohodu o zárukách s MAAE, tj. o kontrole dodržování statusu státu bez jaderných zbraní, závazek, který vlastníci jaderných zbraní nemají.

Smlouva o nešíření jaderných zbraní je nepochybně významným smluvním dokumentem, svou úlohu při zabránění šíření jaderných zbraní však může plnit pouze za předpokladu, že prakticky všechny státy budou její smluvní stranou. Počet smluvních států je v současnosti 188. Posledním státem byla zatím Kuba, která přistoupila v listopadu 2002. Nejasné je postavení KLCDR, která se však nepovažuje za stranu Smlouvy a deklarovala existenci jaderných zbraní v únoru 2005. V přehledu smluvních stran³³ Smlouvy je však stále uváděna.

Severní Korea přistoupila ke Smlouvě o nešíření jaderných zbraní v roce 1985. Dne 10. ledna 2003 však oznámila odstoupení od ní, a 10. února 2005 dokonce prohlásila, že má jaderné zbraně. V roce 1992 uzavřela s Mezinárodní agenturou pro atomovou energii (MAAE) dohodu³⁴ o úplném rozsahu (full-scope) záruk podle čl. III Smlouvy o nešíření jaderných zbraní z roku 1968. Tato Dohoda o zárukách vstoupila v platnost dne 10. dubna 1992. V květnu 1992 předložila KLCDR počáteční zprávu MAAE podle této Dohody. Mezi počáteční zprávou a zjištěními MAAE se ukázaly odlišnosti naznačující existenci *nedeklarovaného plutonia*. Na základě toho požadovala MAAE přístup ke dvěma zařízením pro dodatečné informace. Přístup však byl odmítnut. Dne 9. února 1993 předložil generální ředitel MAAE požadavek na *provedení zvláštní inspekce*. Žádost však byla KLCDR odmítnuta a dne 12. března 1993 vydala vláda KLCDR Stanovisko ve kterém oznámila svůj záměr odstoupit od Smlouvy podle čl. X. I když to není ve Stanovisku výslovně uvedeno, zdá se, jak konstatuje Ch. Ahlstrom,³⁵ že KLCDR považovala za *mimořádné události* a) rozhodnutí Jižní Koreje a USA provést vojenské cvičení Team Spirit v roce 1993 a b) žádost MAAE o *zvláštní inspekci*. Tři depozitáři Smlouvy (USA, Rusko a Velká Británie) vydali stanovisko, ve kterém se dotazovali, zda důvody pro odstoupení od Smlouvy zakládají mimořádné okolnosti související s obsahem Smlouvy. Následně rovněž naléhali na KLCDR, aby přehodnotila svůj přístup. Stanovisko tří depozitárních vlád naléhajících na stát, je považováno za unikátní a *neodpovídající*³⁶ *povinnosti depozitáře jednat nestranně*. Požadavek nestrannosti

³³ Srov. <http://disarmament2un.org/TreatyStatus.nsf>.

³⁴ Srov. Ahlstrom, Ch.: *Withdrawal from arms control treaties*, Stockholm: SIPRI Yearbook 2004, k vývoji týkajícímu se KLCDR, s. 770 a násl.

³⁵ Srov. Ahlstrom, Ch., op. cit., 34, s. 771.

³⁶ Srov. Ahlstrom, Ch., op. cit., 34, s. 771.

depozitáře je obsažen v čl. 76 odst. 2 Vídeňské úmluvy o smluvním právu. Rovněž Rada bezpečnosti OSN vyzvala Severní Koreu v rezoluci č. 825/1993, aby přehodnotila své oznámení.

Před uplynutím tříměsíční lhůty pro odstoupení od Smlouvy, byly ještě zahájeny dvoustranné rozhovory mezi USA a KLDR. Dne 11. června 1993 (jeden den před účinkem odstoupení) KLDR oznámila, že *jednostranně suspenduje* účinky odstoupení od Smlouvy o nešíření jaderných zbraní. Tím vznikla specifická situace, se kterou Smlouva o nešíření jaderných zbraní nepočítá. V roce 1994 byla ještě mezi USA a KLDR uzavřena rámcová dohoda, která však není právně závazná.

USA a další státy interpretovaly *oznámení* KLDR o *suspendování* Smlouvy tak, že zůstává stranou Smlouvy. Severní Korea zase vykládala své postavení tak, že zůstává stranou Smlouvy, ale nepovažovala se za vázanou dohodou o zárukách. MAAE vznesla námitku, že Smlouva o nešíření jaderných zbraní neobsahuje žádná ustanovení o suspendování odstoupení od Smlouvy. Argumentovala, že suspendování odstoupení od Smlouvy by mělo být interpretováno jako *odvolání odstoupení (revocation of withdrawal)*.

V průběhu roku 2002 se zostřily vztahy mezi USA a KLDR, mimo jiné, z důvodu vzájemného obviňování z porušení Rámcové dohody z roku 1994. USA také vyjádřily přesvědčení, že Severní Korea má podezřelý program na *obohacování uranu*. Spor se zostřil na podzim roku 2002 a vyvrcholil dne 10. ledna 2003, kdy KLDR oznámila *automatický a bezprostřední* účinek svého odstoupení. *Mimořádné okolnosti* odůvodňující odstoupení od Smlouvy *nebyly* KLDR v oznámení *výslovně uvedeny*. Zdá se však, že *nátlaková politika* USA a *myšlenka*, že MAAE je využívána jako nástroj pro výkon nepřátelské politiky USA, jsou *okolnosti, které měly vliv*³⁷ na rozhodnutí KLDR odstoupit od Smlouvy. Je zajímavé, že oznámení Severní Koreje o odstoupení od Smlouvy o nešíření jaderných zbraní v roce 2003 nevyvolalo žádnou reakci.

Vzhledem k tomu, že nedošlo k žádnému stanovisku, oznámení KLDR o odstoupení od Smlouvy z 10. ledna 2003 vyvolává *různé interpretace* (Srov. ILA Report of the Seventy-first Conference, Berlin, 2004, s. 493). Jeden výklad směřuje k tomu, že KLDR odstoupila od Smlouvy dne 10. dubna 2003. Druhá interpretace spočívá v tom, že Severní Korea *zůstává stranou Smlouvy*. Tyto výklady jsou založeny na tom, zda druhé oznámení splňuje požadavky pro odstoupení od Smlouvy, jak stanoví její čl. X odst. 1. Ti, kteří podporují interpretaci, že KLDR zůstává stranou Smlouvy argumentují tím, že oznámení z ledna 2003 *neobsahuje* vymezení mimořádných okolností ohrožujících nejvyšší zájmy KLDR, a/nebo, že všechny *smluvní státy neobdržely* oznámení Severní Koreje, jak vyžaduje čl. X. Požadavky na odstoupení podle čl. X odst. 1, tak nebyly naplněny.

Odstoupení KLDR vyvolává i *další otázky*. Politika USA vůči KLDR může být tímto státem vnímána jako nepřátelská. Otázkou však je, zda přístup USA nebyl, alespoň částečně způsoben tím, že KLDR plně nedodržovala své závazky podle Smlouvy. Podezření na neplnění závazků vyjádřila i MAAE, která se dovolávala zvláštní inspekce v roce 1993 a vyzývala KLDR, aby *jednala v souladu se závazky podle Smlouvy*.

³⁷ Srov. Ahlstrom, Ch., op. cit., 34, s. 773.

Vyvstává otázka, zda je stát oprávněn *jednostranně odstoupit od smlouvy* v případě, že se sám *dopustil jejího porušení*. Podle Jenningse a Wattse³⁸ „*porušení závazku nemůže vést k právním výsledkům, prospěšným pro porušitele*“. S touto zásadou lze v obecnosti souhlasit, otázkou však je, zda by bylo možné ji uplatnit v daném případě. Některá ustanovení Vídeňské úmluvy jako např. čl. 62, explicitně zakazuje státu dovolávat se podstatné změny okolností, pokud sám takovou změnu vyvolal. Podobné ustanovení však Vídeňská úmluva neobsahuje v souvislosti s odstoupením nebo výpovědí smlouvy.

V konkrétním případě, i když lze mít pochybnost, že KLCDR jednala v *dobré víře*, neobsahuje Smlouva o nešíření žádnou *proceduru pro případy stížností*³⁹. Lze však mít za to, že i tak je *odstoupení možné*. Na druhé straně odstoupení KLCDR od Smlouvy nemění nic na tom, že pokud *obohacovala uran* dopouštěla se porušení Smlouvy v době, kdy byla její stranou. Dané chování je v takovém případě *protiprávní* a vyvolává *mezinárodněprávní odpovědnost státu*.

Odstoupení od Smlouvy musí být *oznámeno* také *Radě bezpečnosti*, která by takový krok mohla považovat za *ohrožení mezinárodního míru*, a proto učinit příslušná rozhodnutí. Rada bezpečnosti však neučinila žádná opatření. Samotná KLCDR se však v současnosti *nepovažuje* za vázanou Smlouvou o nešíření jaderných zbraní, což potvrzuje i její oznámení z února 2005 o *vlastnictví jaderných zbraní*. USA, Rusko a další státy však vyvíjejí snahu řešit danou situaci diplomatickou cestou, tj. jednáním s KLCDR.

Pokud jde o postavení KLCDR a její vztah ke Smlouvě o nešíření jaderných zbraní, nebyla otázka statusu KLCDR úmyslně otevřena během druhého a třetího zasedání přípravného výboru, které se konaly v roce 2003 a 2004, Hodnotící konference Smlouvy v roce 2005.⁴⁰ Otázka KLCDR je v současnosti řešena diplomatickou cestou⁴¹ v rámci šestistranných rozhovorů. V dubnu 2003 se konaly první rozhovory v Pekingu, za účasti KLCDR, USA a Číny. V srpnu 2003 se připojilo také Rusko, Japonsko a Jižní Korea. Během těchto rozhovorů KLCDR souhlasila s možným zrušením svého jaderného programu za podmínky, že USA budou ochotny podepsat smlouvu o neútočení a splní další podmínky včetně závazků, týkajících se dohody o pomoci a normalizaci vztahů. USA odmítly přijmout návrh KLCDR, dávají přednost mnohostrannému rozhodnutí. Prezident USA v říjnu 2003 vyjádřil, že by byl ochotný zvážit mnohostrannou písemnou bezpečnostní záruku za předpokladu, že Severní Korea ověřitelně ukončí svůj program jaderných zbraní. Další rozhovory se konaly v únoru 2004 a v roce 2005. Základním požadavkem USA bylo, i při těchto jednáních, že KLCDR se musí vzdát svých jaderných zbraní. Severní Korea požadovala uzavření mírové smlouvy s USA. *Výsledkem jednání v Pekingu v září 2005*, bylo po dvou letech a čtyřech kolech rozhovorů, přijetí *dokumentu*⁴² účastníky šestistranných rozhovorů. KLCDR se v něm zavázala, že se *vzdá všech jaderných zbraní a existujících*

³⁸ Srov. Jennings, Watts, op. cit., in: 34, s. 773.

³⁹ Srov. Srov. Ahlstrom, Ch., op. cit., 34, s. 774.

⁴⁰ Srov. ILA Report op. cit., 28, s. 493.

⁴¹ Srov. ILA Report op. cit., 28, s. 494.

⁴² Srov. Právo z 20. září 2005.

jaderných programů a v brzké době se vrátí ke Smlouvě o nešíření jaderných zbraní a pod kontrolu Mezinárodní agentury pro atomovou energii. USA při těchto rozhovorech potvrdily, že nemají zbraně na Korejském poloostrově a nemají v úmyslu napadnout KLDŘ jadernými nebo konvenčními zbraněmi. Páté kolo rozhovorů se mělo konat v listopadu 2005.

Vedle problémů s jaderným programem KLDŘ, dalším problematickým aspektem je, že mimo Smlouvu stojí tři státy: Indie, Pákistán a Izrael, které jsou vlastníky jaderných zbraní. Indie a Pákistán vlastnictví těchto zbraní dokonce demonstrovaly, když v roce 1998 provedly podzemní jaderné pokusy. Použití jaderných zbraní těmito státy není také příliš pravděpodobné. Vlastnictví těchto zbraní považují tyto tři státy, podobně jako pět oficiálních vlastníků, za prostředek jaderného odstrašení proti potenciálním útokům. Výrazné je to zejména ve vztahu Indie a Pákistánu, které uzavřely smlouvu, ve které se vzájemně zavazují, že nepoužijí vůči sobě jaderné zbraně.

Udržování a posilování režimu nešíření jaderných zbraní, založeného na Smlouvě o nešíření jaderných zbraní, je však těsně spjato s těmito třemi státy. V blízké budoucnosti není příliš pravděpodobné,⁴³ že by se staly stranou Smlouvy o nešíření a podílely se zárukám MAAE. Vzhledem k tomu, že tyto tři státy disponují technickou know-how a kapacitami, které by mohly být užitečné jiným státům pro nabytí jaderných zbraní, představují trvalé nebezpečí existujícímu režimu pro nešíření jaderných zbraní. Otázkou je, zda tyto státy budou ochotny zdržet se dodávání technologií pro jaderné zbraně a zařízení státům nevlastnícím jaderné zbraně. Například Írán, jako stát nevlastnící jaderné zbraně podle Smlouvy o nešíření jaderných zbraní z roku 1968, je podezřelý z ambicí získat tyto zbraně.

Rovněž některé další smluvní státy nevlastnící jaderné zbraně mohou mít tendence získat jaderné zbraně. Zabránit takovýmto snahám nebo je alespoň ztížit, může účinný kontrolní mechanismus. Kontrolu ve formě inspekci provádí inspektoři MAAE. Dohody o zárukách předpokládají provádění inspekci na tzv. deklarovaných místech, tj. místech, která kontrolovaný stát předem oznámí. Provedení dodatečných inspekci na nedeklarovaných místech, tj. speciálních inspekci, předpokládá souhlas kontrolovaného státu. Takovouto inspekci odmítla KLDŘ a následně odstoupila od Smlouvy o nešíření jaderných zbraní.

Z důvodu nedostatečné účinnosti inspekčního systému předložila MAAE v roce 1997 text modelového Dodatkového protokolu INCRC/540. Modelový Dodatekový protokol byl přijat, pod vlivem odhalení iráckého programu jaderných zbraní, v době války v Perském zálivu v letech 1990–1991. Dodatekový protokol by měl odstranit některé mezery obsažené v dohodách o zárukách, které jsou uzavřeny mezi MAAE a státy nevlastnícími jaderné zbraně. Na jeho základě by se jednotlivé státy měly podřídit vyššímu standardu záruk, zahrnujícímu např. poskytování většího množství informací o jaderných programech. Tyto informace se týkají činností, které mají vztah k jaderným materiálům a plánovaného rozvoje jaderných palivových cyklů. Rozsáhlé informace, které jsou poskytovány, tak podstatně ztěžuje plánování programů vývoje jaderných zbraní a snahy skrýt tyto programy.

⁴³ Srov. ILA Report op. cit., 28, s. 492.

Modelový Dodatkový protokol umožňuje inspekci širší skupiny jaderných zařízení.⁴⁴ Vedle inspekci na deklarovaných místech umožňuje i vyšetřování nedeklarované činnosti. Podle čl. 5 modelového protokolu má MAAE přístup do jakéhokoli místa určeného podle čl. 2a. *Zvýšené riziko brzkého odhalení* by tak mělo *odstrašit* státy nevlastnící jaderné zbraně od záměrů *vyvíjet podezřelé jaderné programy*.⁴⁵

Do dubna 2004 pouze 83 států ze 188 Smlouvy o nešíření jaderných zbraní podepsalo Dodatkový protokol a ratifikovalo 55 států, čímž je jeho praktický význam zatím omezen.

Nejaderné státy, které se snaží *získat* jaderné zbraně, mohou mít také tendenci odstoupit od Smlouvy o nešíření jaderných zbraní, což je i případ KLDR. V této souvislosti je nezbytné upřesnění pravidel umožňujících odstoupení od Smlouvy. Neúspěch Hodnotící konference Smlouvy v roce 2005 však nedává zatím větší naději v tomto směru. Pojistkou by však měla být Rada bezpečnosti OSN, která má pravomoci v případě ohrožení mezinárodního míru.

Vytvořit překážky pro *horizontální šíření jaderných zbraní* by měly rovněž regionální dohody o vytváření *pásem bez jaderných zbraní*. Tyto dohody zakládají *důležitý krok*⁴⁶ k planetě bez jaderných zbraní, jsou však pouze malými kroky. Základní myšlenkou je, aby většina planety byla jednou bez jaderných zbraní. Pásmo bez jaderných zbraní jsou v současnosti vytvářena pouze na jižní polokouli. Dohody o těchto pásmech mají svůj význam pouze tehdy, pokud státy vlastnící jaderné zbraně je budou respektovat a garantovat jejich status. To vyžaduje, vedle základních smluv, které zavazují státy v dané oblasti, uzavření i dodatkových protokolů k nim. Stranou těchto dodatkových protokolů jsou právě státy vlastnící jaderné zbraně, případně další státy.

Smlouvy o *bezjaderných pásmech* se většinou vztahují pouze na území příslušných států, nikoli na rozsáhlé plochy volného moře. Státy vlastnící jaderné zbraně umísťují tyto zbraně na svých *válečných plavidlech*⁴⁷ a tím se tak dostávají do všech částí světa. Pouze smlouvy o některých bezjaderných pásmech se vztahují i na volné moře. Jedná se o Smlouvu o pásmu bez jaderných zbraní v Latinské Americe z roku 1967, která se vztahuje i na velkou část volného moře v dané oblasti. Jaderné státy se v Protokolu II k této Smlouvě zavázaly respektovat nejaderný status i pokud jde o moře, na které se vztahuje Smlouva. Problematickou dodržování tohoto závazku se však ukázala v době války o Falklandské ostrovy⁴⁸ v roce 1982, kdy Argentina obvinila Velkou Británii z porušení této Smlouvy. Důvodem bylo, mimo jiné, vplutí britských lodí s jadernými zbraněmi na palubě do oblasti, v rozporu s čl. 4 Smlouvy z roku 1967. Podezření se však nepotvrdilo.

⁴⁴ Srov. Tůma, M. a kol.: Nešíření zbraní hromadného ničení v kontextu aktuálních otázek mezinárodní bezpečnosti a boje proti mezinárodnímu terorismu, Brno: Ústav strategických studií, Univerzita obrany, 2004, s. 88.

⁴⁵ Srov. Senate Consent to U. S. Ratification of IAEA Additional Protocol, American Journal of International Law, Vol. 98, No. 3, 2004, s. 609.

⁴⁶ Srov. Bosch, M. M., op. cit., 29, tamtéž.

⁴⁷ Srov. Bosch, M. M., op. cit., 29, tamtéž.

⁴⁸ Srov. Ondřej, J.: Právní režimy mezinárodních prostorů, Plzeň: vydavatelství a nakladatelství Aleš Čeněk, 2004, s. 83.

V oblasti jaderných zbraní, nejde jen o jejich nešíření do dalších států, ale také o *snížování jejich počtu*, tj. o *vertikální nešíření*. Článek VI Smlouvy o nešíření jaderných zbraní, který ukládá státům uzavřít smlouvu o úplném jaderném odzbrojení, není považován za příliš účinný. Jaderné státy nechtějí přistoupit na všeobecné jaderné odzbrojení mimo jiné proto, že se obávají ztráty svého výsadního postavení.⁴⁹

V oblasti jaderného odzbrojení se nicméně dosáhlo *určitých výsledků*. Jednání o jaderném odzbrojení a uzavřené smlouvy v této oblasti, jsou však pouze na dvoustranné úrovni USA a Ruska, nejsou do nich zahrnuty ostatní jaderné státy.

Významnou v této oblasti je Smlouva o likvidaci raket středního a kratšího doletu (INF) z roku 1987, která je první smlouvou, pokud jde o částečné jaderné odzbrojení. Účel této smlouvy zlikvidovat rakety kratšího doletu s doletem (500–1000 km) a středního doletu (1000–5500 km) byl již naplněn. Důležité však je, že další *produkce a testování* těchto raket je podle Smlouvy INF zakázáno. Smlouva INF stále platí, protože byla uzavřena na dobu *neurčitou*. Podle stanoviska Ruska⁵⁰ zůstává tato Smlouva základním *komponentem* jaderného odzbrojení.

V oblasti *strategických jaderných zbraní* (s doletem více než 5500 km) byla uzavřena Smlouva START I v roce 1991. Smlouva START I byla uzavřena na dobu 15 let, vstoupila v platnost v roce 1994. Smlouva tudíž platí do roku 2009. Podle této Smlouvy neměl počet těchto zbraní k 5. prosinci 2001 přesáhnout počet 1600 nosičů a 6000 jaderných hlavic na každé straně. Smlouva START I znamenala snížení jaderných hlavic přibližně o jednu třetinu,⁵¹ ve srovnání s rokem 1991, tj. z celkového počtu přibližně 21 tisíc hlavic. Přes splnění závazků podle této Smlouvy se uvádí, že oba státy mají více jaderných zbraní⁵² než v roce 1972, tj. v roce uzavření Smlouvy SALT I.

V roce 1993 byla mezi oběma státy uzavřena Smlouva START II, která měla vést k dalšímu snížení strategických jaderných zbraní. Podle této Smlouvy se měl počet jaderných hlavic snížit na 3000 až 3500. Do roku 2003 mělo být dosaženo konečného stavu, 3000 jaderných hlavic na straně Ruska a 3500 hlavic na straně USA. Dohodou mezi oběma státy z roku 1997 byla lhůta pro likvidaci prodloužena do roku 2007. Obavy Ruska o svou národní bezpečnost způsobily, že ruský parlament schválil Smlouvu START II až v roce 2000.

Smlouva START II však *nevstoupila v platnost*, v listopadu 2001 se prezident USA a Ruska dohodli, že Smlouva nevstoupí v platnost, a že tudíž se nebudou řídit závazky z ní vyplývajícími. Místo toho učinili dne 13. listopadu 2001 jednostranná prohlášení o podstatném snížení arzenálů jaderných zbraní obou států. Tato prohlášení se stala základem pro jednání o nové dvoustranné smlouvě, která by podstatně snížila počty strategických balistických raket na obou stranách.⁵³ Výsledkem bylo podepsání Smlouvy mezi USA a Ruskem o snížení strategických útočných potenciálů (SORT) dne 24. května 2002. Smluvní strany se zavázaly snížit počet svých strategických

⁴⁹ Srov. Bosch, M. M., op. cit., 29, s. 383.

⁵⁰ Srov. National report on the implementation of the Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons by the Russian Federation, NPT/CONF. 2005/29, z 11. května 2005, s. 9.

⁵¹ Srov. Potočný, M., Ondřej, J., op. cit., 1, s. 360.

⁵² Srov. Goldblat, J., op. cit., 7, s. 91.

⁵³ Srov. Potočný, M., Ondřej, J., op. cit., 1, s. 361.

jaderných hlavic do 31. prosince 2012, takže úhrnný počet strategických jaderných hlavic nepřekročí na obou stranách 1700 a 2200.

Jedná se na jedné straně o doposud *nejradikálnější* snížení jaderných zbraní. Smlouva SORT jde dále než Smlouva START II. Na druhé straně však Smlouva SORT obsahuje jen velmi *obecné závazky*. Strany mohou *samy rozhodovat* o skladbě a struktuře svých strategických sil, nesmí však překročit dohodnutý strop rozmístěných hlavic. Rusko výslovně nevyjádřilo jakými metodami a způsoby provede redukci. Prezident USA připustil možnost, že některé vyřazené hlavice budou ponechány na základnách strategických bombardérů, aniž by byly započteny do limitů Smlouvy.⁵⁴

Při projednávání v Parlamentech obou států byla Smlouva bez problémů schválena v Senátu USA dne 6. března 2003. V Rusku bylo projednávání Smlouvy mnohem kontroverznější. *Hlavní kritika*⁵⁵ směřovala proti tomu, že Smlouva nevyžaduje *nezměnitelnou likvidaci jaderných hlavic*, odvezených z operačního rozmístění. Neobsahuje také *ověřitelnou (verified) likvidaci nadbytečných hlavic* a zabezpečení uložení štěpného materiálu, který hlavice obsahovaly. Navíc bylo rovněž namítáno, že strop rozmístěných strategických jaderných hlavic je příliš nízký pro to, aby zajistil ruské jaderné odstrašení. Nicméně ruští představitelé⁵⁶ považovali Smlouvu za prostředek, jak zajistit početní paritu strategických jaderných sil alespoň na papíře a podporovali schválení Smlouvy. Smlouva byla schválena Dumou dne 14. května 2003 a na základě výměny ratifikačních listin vstoupila v platnost dne 1. června 2003.

Smlouva *neobsahuje striktní* ustanovení o odstranění a likvidaci jaderných hlavic a neobsahuje ani přísná *kontrolní opatření*. K ověřování jejího dodržování ustaví USA a Rusko *společnou komisi*, která se bude scházet nejméně dvakrát do roka (čl. III). Jedná se v podstatě o konzultativní orgán, který byl zřízen již na základě Smlouvy ABM a SALT I z roku 1972. Obě smlouvy však obsahovaly provádění kontroly *národními prostředky kontroly*, tj. pozorovacími družicemi. Z hlediska kontroly Smlouva SORT představuje krok zpět ve srovnání se smlouvami INF, START I, START II, ale dokonce i se smlouvami ze 70. let. Dá se konstatovat, že *obecné formulaci závazků* ve Smlouvě SORT odpovídají i velmi *obecná prováděcí opatření*. Teprve budoucí vývoj ukáže, zda budou naplněny cíle Smlouvy SORT, a zda bude skutečně představovat radikální snížení jaderných zbraní.

Rovněž i *taktické jaderné zbraně* představují, pokud jde o odzbrojení, problém. Jedná se o zbraně mající povahu dělostřeleckých granátů, balistických raket s doletem do 500 km, případně jaderných min. Mohou být umístěny na zemi, v letadlech nebo na plavidlech. Jsou to zbraně relativně malé velikosti, a je proto *obtížné* vykonávat *dohled* nad dodržováním příslušných zákazů.⁵⁷ Doposud nebyla uzavřena *žádná mezinárodní smlouva upravující likvidaci těchto zbraní*. Mnohostranná smlouva týkající se těchto zbraní by vyžadovala přesnou definici taktické zbraně, její výbušnou sílu apod. Zdá se, že stanovení takovýchto kritérií může být velmi obtížné, pro-

⁵⁴ Srov. Potočný, M., Ondřej, J., op. cit., 1, s. 361.

⁵⁵ Srov. Kristensen, H. M.: World nuclear forces in: SIPRI Yearbook 2004, s 622.

⁵⁶ Srov. Kristensen, H. M., op. cit., 55, tamtéž.

⁵⁷ Srov. Goldblat, J., op. cit., 7, s. 100.

tože co je pro jeden stát taktickou zbraní, může být pro jiný stát zbraní strategickou.⁵⁸ V oblasti taktických jaderných zbraní nicméně státy vlastnící tyto zbraně, učinily *jednostranná prohlášení*, ve kterých oznámily kroky týkající se těchto zbraní. První prohlášení učinily USA v roce 1991, v téže roce také Rusko. Francouzská vláda se v roce 1992 rozhodla zrušit výrobu svých taktických jaderných střel Hades. Velká Británie v roce 1992 oznámila, že nadále nemá schopnost rozmisťovat taktické jaderné zbraně. V současnosti se jedná o taktické jaderné zbraně zejména Ruska a USA. Oba státy průběžně oznamují stahování a případnou likvidaci svých taktických jaderných zbraní.

Rusko⁵⁹ stejně jako USA zdůrazňují, že přísně plní své závazky podle čl. VI Smlouvy o nešíření jaderných zbraní. Jsou však názory, že snižování strategických jaderných zbraní oběma státy není ani tak výsledkem provádění čl. VI, jako spíše důsledkem *praktického rozhodnutí vojenských plánovačů* v obou zemích, jejichž výsledkem má být lepší uspořádání jejich arzenálů.⁶⁰

Na mnohostranném základě by příspěvkem k *jadernému odzbrojení* mohla být *Smlouva o úplném zákazu jaderných zkoušek* z roku 1996. M. M. Bosch⁶¹ konstatuje, že státy oficiálně vlastnící jaderné zbraně byly ochotny tuto Smlouvu přijmout, protože ji chápaly jako *opatření pro horizontální nešíření jaderných zbraní* do určitých států, zejména do Indie. Jsou to však, *mimo jiné, státy vlastnící jaderné zbraně*, které brání tomu, aby Smlouva vstoupila v platnost.

Smlouva byla otevřena k podpisu v září 1996. Předpokladem pro její vstup v platnost je ratifikace 44 státy s jadernými zařízeními. V případě, že Smlouva nevstoupí v platnost po uplynutí tří let poté, kdy byla otevřena k podpisu, svolá depozitář, ve smyslu č. XIV odst. 2, Konferenci na žádost většiny států, které již uložily své ratifikační listiny. Smlouva však nevstoupila v platnost do tří let od jejího otevření k podpisu.

Z toho důvodu se konala v říjnu 1999 ve Vídni Konference, na které byla posouzena opatření,⁶² pro co nejrychlejší vstup této Smlouvy v platnost. Konference přijala závěrečnou Deklaraci vyzývající státy, které Smlouvu podepsaly, ale neratifikovaly ji, aby tak učinily, zejména se jednalo o státy, jejichž ratifikace byla nezbytná pro vstup Smlouvy v platnost. Deklarace rovněž vyzývala státy, které Smlouvu nepodepsaly, aby tak učinily co nejdříve, a do té doby se zdržely jednání, která by mohla být v rozporu s jejím předmětem a účelem. Navzdory těmto výzvám, o týden později, odmítl Senát USA schválit Smlouvu o úplném zákazu jaderných zkoušek. Je to považováno za první odmítnutí⁶³ Senátem USA smlouvy, mající bezpečnostní povahu od roku 1919, tj. od Versailleské mírové smlouvy. Z toho důvodu se USA rozhodly, že se nezúčastní ani druhé Konference pro urychlení vstupu Smlouvy v platnost v roce 2001 a byly proti ponechání bodu týkajícího se Smlouvy o úplném zákazu jaderných zkoušek na programu Valného shromáždění OSN.

⁵⁸ Srov. Goldblat, J., op. cit., 7, s. 100.

⁵⁹ Srov. Goldblat, J., op. cit., 7, tamtéž.

⁶⁰ Srov. Bosch, M. M., op. cit., 29, s. 382.

⁶¹ Srov. Bosch, M. M., op. cit., 29, s. 383.

⁶² Srov. Goldblat, J., op. cit., 7, s. 67.

⁶³ Srov. Goldblat, J., op. cit., 7, s. 67.

Důvodem odporu USA proti Smlouvě o úplném zákazu jaderných zkoušek je potřeba *jaderných pokusů*, které mohou zlepšit jaderné schopnosti USA pro udržení spolehlivosti a bezpečnosti jejich jaderných hlavic a dokonce snad pro výrobu malých taktických jaderných zbraní, které mohou být užitečnější než strategické jaderné zbraně. Také argumentují tím, že úplný zákaz jaderných pokusů by nebyl *ověřitelný*.⁶⁴

V roce 2003 se konala třetí Konference ve Vídni pro urychlení vstupu Smlouvy v platnost. Přestože se nepodařilo zatím dosáhnout vstupu Smlouvy v platnost, podařilo se podpořit⁶⁵ tento instrument zdůrazněním důležitosti jeho prozatímního provádění a zachováním dosavadního moratoria na jaderné pokusy. Jak je konstatováno ve zprávě ILA prozatímní provádění má povahu opatření pro posílení důvěry a posiluje právní postavení Smlouvy. Povzbuzuje k dalším ratifikacím a odstrašuje jakýkoli stát od *provádění jaderných zkoušek*.

Prozatímní provádění Smlouvy je zajištěno Přípravnou komisí, která byla ustavena v roce 1996. Hlavním úkolem této Komise je vytvořit předpoklady pro přípravu účinného provádění Smlouvy a pro první zasedání Konference smluvních stran. Za tímto účelem je rozvíjen Mezinárodní monitorovací systém⁶⁶ sestávající z 321 monitorovacích stanic a 16 laboratoří, které monitorují Zemi, aby odhalily možné jaderné exploze. Jsou umístěny v 90 státech. Vytvářeny jsou i další součásti kontrolního mechanismu – Mezinárodní centrum pro údaje (The International Data Centre) a byl vytvořen operační manuál pro Inspekce na místě (On-Site Inspections), jak předvídá Smlouva o úplném zákazu jaderných zkoušek.

Prozatímní provádění však nenahrazuje⁶⁷ vstup Smlouvy v platnost. Vzniká otázka zda udržovat drahý a plně funkční mezinárodní monitorovací systém pro prozatímní provádění Smlouvy. Nemůže ani účinně *odstrašovat* ani zabránit *jadernému pokusu*. Po podepsání Smlouvy v roce 1996 došlo k jaderným zkouškám Indie a Pákistánu v roce 1998. Oba státy *smlouvu* doposud ani *nepodepsaly*, takže z ní *nevyplývají žádné právní závazky*. Nicméně tyto zkoušky byly odsouzeny mezinárodním společenstvím a vedly k tomu, že některé státy uvalily ekonomické sankce na obě země.⁶⁸ Sankce však nemají povahu represálií, protože nejsou reakcí na protiprávní chování. Jadernými pokusy se zabývala i Rada bezpečnosti, která jednomyslně přijala rezoluci č. 1172/1998. V ní odsoudila jaderné pokusy Indie a Pákistánu a požadovala, aby se zdržely dalších pokusů, stejně tak vyzvala všechny ostatní státy, aby neprováděly jaderné pokusy. Rovněž vyzvala Indii a Pákistán, aby ukončily své programy vývoje jaderných zbraní. *Rada bezpečnosti* rovněž *podpořila (encourage)* všechny státy v tom, aby zabránily v exportu zařízení, materiálů a technologií, které by mohly pomoci Indii a Pákistánu v jejich programech jaderných zbraní, nebo pro balistické rakety schopné nést takové zbraně. V tomto směru uvítala opatření přijatá v rámci národních politik.

Rezoluce Rady bezpečnosti *není* sice právně závazná, z její formulace je však zřejmé, jakou důležitost Rada přikládá *úplnému* zákazu jaderných pokusů. V rezoluci

⁶⁴ Srov. Goldblat, J., op. cit., 7, s. 68.

⁶⁵ Srov. ILA op. cit., 28, s. 495.

⁶⁶ Srov. The United Nations Disarmament Yearbook: 2002, Vol. 27, New York: 2003, s. 19.

⁶⁷ Srov. Srov. ILA op. cit., 28, s. 495.

⁶⁸ Srov. Potočný, M., Ondřej, J., op. cit., 1, s. 350.

č. 1172 Rada bezpečnosti potvrdila důležitost *Smlouvy o nešíření jaderných zbraní* a *Smlouvy o úplném zákazu jaderných zkoušek* jako základů pro mezinárodní režim nešíření jaderných zbraní a pro úsilí v jaderném odzbrojení. Rovněž připomněla, že Indie a Pákistán nemohou mít podle *Smlouvy o nešíření jaderných zbraní* status států s jadernými zbraněmi.

Dá se předpokládat, že případné další jaderné pokusy by se setkaly se striktním odsouzením mezinárodního společenství. Déletrvajícím odkladem vstupu v platnost *Smlouvy o úplném zákazu jaderných zkoušek* však může tento režim oslabit. Po roce 1998 zatím nedošlo k dalším jaderným pokusům.

Pro urychlení vstupu *Smlouvy* v platnost se ve dnech 21.–23. září 2005 konala *další Konference* podle čl. XIV odst. 2. Na Konferenci bylo konstatováno⁶⁹, že zastavení všech jaderných zkoušek, omezením vývoje a kvalitativního zlepšování jaderných zbraní a ukončením vývoje pokročilých nových typů jaderných zbraní, je vytvořeno účinné opatření pro jaderné odzbrojení a nešíření. *Smlouva* byla v době Konference podepsána 176 státy a 125 ji ratifikovalo. Ze 44 států, jejichž *ratifikace je nezbytná pro vstup Smlouvy v platnost*, v době Konference zbývalo 11 států, které ji neratifikovaly. Mezi nimi byly USA, Čína – oficiální vlastníci jaderných zbraní a dále KLDK, Indie, Pákistán, Egypt, Izrael, Indonésie, Írán, Vietnam a Kambodža. Na Konferenci byla přijata Deklarace obsahující 12 opatření pro *podporu vstupu Smlouvy v platnost*. Státy mimo jiné souhlasily s tím, aby Zvláštní zástupce jmenovaný na Konferenci v roce 2003 pokračoval v pomoci koordinačnímu státu – Austrálii, která byla vybrána pro získání dalších podpisů a ratifikací, aby *Smlouva* mohla vstoupit v platnost. Podle dalšího navrženého opatření Konference doporučila, aby státy, které ratifikovaly *Smlouvu* zvážily založení *dobrovolného fondu* pro podporu *Smlouvy*. Rovněž by měly být konány *regionální semináře* pro zvýšení povědomí důležitosti této *Smlouvy*. Dále také Konference vyzvala Přípravnou Komisi Organizace pro úplný zákaz jaderných zkoušek, aby pokračovala v podpoře *Smlouvy*, a ukazovala na prozatímním provádění, prospěch pro civilní a vědecké aplikace, který mohou přinášet *ověřovací technologie*, v takových oblastech, jako je životní prostředí, varovné systémy pro tsunami a pro další možné výstražné systémy, pokud jde o různé pohromy.

Mezi nedorozřešené otázky, týkající se jaderných zbraní, patří také návrh *Smlouvy o zákazu výroby štěpných materiálů pro jaderné zbraně a jiná jaderná výbušná zařízení*. Návrh *smlouvy* je projednáván již od poloviny 90. let, zatím se však nezdá, že bude dokončen.

Spory, pokud jde o tuto *smlouvu*, vyvolává otázka zda se má rovněž vztahovat na již existující zásoby štěpných materiálů, jak prosazují některé státy např. Indie, Pákistán a dále otázka určení vhodného kontrolního režimu.⁷⁰ *Smlouva* by mohla být významná v tom směru, že by *vyloučila výrobu jaderných materiálů pro účely sestavení jaderných zbraní*. Dále by zajistila *mezinárodní dohled nad všemi zařízeními*, kde se vyrábějí jaderné materiály určené pro jiné než vojenské účely, i nad šířením těchto materiálů, což by eliminovalo možnost jejich úniku a černého obchodu s nimi. *Smlouva*

⁶⁹ Srov. Conference on Comprehensive Nuclear-Test-Ban Treaty 4 th Meeting. New York: Press Release DC/2995 z 23. září 2005.

⁷⁰ Srov. Tůma, M., op. cit., 44, s. 81.

by rovněž mohla umožnit kontrolu nakládání s existujícími zásobami štěpných materiálů.⁷¹ Tato smlouva, pokud by byla uzavřena, by mohla být významným prostředkem pro zabránění šíření jaderných zbraní ve smyslu horizontálního šíření. Zákazem výroby štěpného materiálu pro jaderné zbraně by však měla i odzbrojovací důsledky. Hodnotící konference Smlouvy o nešíření jaderných zbraní v roce 2000 dovolila spojit jednání o štěpných materiálech s jaderným odzbrojením nebo se zabráněním závodů ve zbrojení v kosmu.⁷²

2.2 BAKTERIOLOGICKÉ (BIOLOGICKÉ) A CHEMICKÉ ZBRANĚ

Biologické zbraně jsou považovány za *nejúčinnější*,⁷³ ze všech zbraní hromadného ničení, podle okruhu zasažení, respektive lidských ztrát, na hmotnostní jednotku. Nebezpečí biologických zbraní spočívá také v tom, že jejich výroba je relativně jednoduchá a laciná. Neničí vybavení, tj. budovy a jiná zařízení, nejsou při útoku biologickými zbraněmi poškozena. Jejich vojenská hodnota však byla považována za *problematickou*, protože jejich taktický účinek je nekontrolovatelný a nepředvídatelný.

*Podcenění*⁷⁴ vojenského významu těchto zbraní a také *očekávání* mnohem složitějšího jednání o chemických zbraních vedlo k tomu, že ve Výboru osmnácti států pro odzbrojení bylo koncem 60. let rozhodnuto jednat o obou druhích zbraní hromadného ničení *samostatně*. Do té doby se k chemickým a biologickým zbraním přistupovalo jako k *jediné záležitosti*,⁷⁵ vyžadující jednotný přístup. Jednání o biologických zbraních trvalo pouze málo přes pět let a výsledkem byla *Úmluva o zákazu vývoje, výroby a hromadění bakteriologických (biologických) a toxinových zbraní a o jejich likvidaci* v roce 1972. Jednalo se o *první* skutečně odzbrojovací smlouvu, kterou měl být zlikvidován celý druh zbraní hromadného ničení. V současnosti Úmluva zavazuje 152 států, mezi nimi je všech pět stálých členů Rady bezpečnosti. Smluvní stranou není např. Izrael, Sýrie, Úmluvu podepsal, ale neratifikoval Egypt.

Přes *rychlost* uzavření této Úmluvy, ve srovnání s mnohaletými jednáními o jiných smlouvách o omezení zbrojení a odzbrojení, vykazuje tento dokument *určité nedostatky*. Základním problémem je, že neukládá smluvním státům, aby sdělily jaké jsou *počáteční* počty uvedených zbraní. Tak se může stát, že *závazek* stanovený v čl. II *zničit* nebo *převést* na mírové účely do devíti měsíců, po vstupu Úmluvy v platnost, všechny prostředky, toxiny, zbraně, zařízení *nebude splněn*, nebo nebude splněn zcela. Toto nebezpečí by mohlo být sníženo účinným kontrolním mechanismem. Úmluva však *neobsahuje* žádné ustanovení o kontrole jejího *doдрžování*. Neexistence kontrolního mechanismu je považována za největší *nedostatek*⁷⁶ této Úmluvy, neobsahuje rovněž žádná pravidla pro případy porušení.

⁷¹ Srov. Tůma, M., op. cit., 44, s. 81.

⁷² Srov. Kurosawa, M.: The 2000 NPT Review Conference and Nuclear Disarmament, Osaka University Law Review, number 48, 2001, s. 37.

⁷³ Srov. Středa, L., Brádka, S.: Jak dál v kontrole zákazu biologických a toxinových zbraní?, Právní rozhledy č. 2/2005, s. 77.

⁷⁴ Srov. Středa, L., Brádka, S., op. cit., 73, tamtéž.

⁷⁵ Srov. Potočný, M., Ondřej, J., op. cit., 1, s. 362.

⁷⁶ Srov. Středa, L., Brádka, S., op. cit., 73, s. 80.

Nedostatek, spočívající v neexistenci kontrolního mechanismu, se snažily smluvní strany odstranit na páté Hodnotící konferenci v roce 2001. Její zasedání skončilo neúspěchem, bylo obnoveno v roce 2002. Cíle, v podobě přijetí *protokolu o kontrole*, se však přesto nepodařilo dosáhnout pro *rozpory* mezi státy. USA odmítly⁷⁷ *návrh protokolu*, s tím, že je mezerovitý, je produktem dlouhých jednání a svévolných termínů (arbitrary terms) a z toho důvodu, nemůže být takový text v zájmu Spojených států.

Posílit provádění Úmluvy a tudíž její dodržování, v podobě přijetí protokolu o kontrole, se na páté *Hodnotící konferenci* nepodařilo. Z tohoto hlediska skončila konference *neúspěchem*. Pokud jde o otázky *kontroly*, projevil se na Konferenci *dvě protichůdné* tendence. Na *jedné straně* snaha vytvořit účinný kontrolní mechanismus pro odhalení porušení Úmluvy a také pro odstrašení případného porušení. Na *druhé straně* taková účinná opatření mohou ohrozit výrobní tajemství a ekonomické zájmy.⁷⁸

Protože se nepodařilo dosáhnout dohody o kontrole, Hodnotící konference se snažila udržet spolupráci mezi státy, až do následující Hodnotící konference v roce 2006. Kompromisním výsledkem jednání Konference bylo přijetí *následného procesu (follow-up)*,⁷⁹ na jehož základě se v období 2003–2005 každoročně koná zasedání smluvních států Úmluvy. V rámci tohoto procesu jde o otázky bezpečnosti a ochrany biologických agentů a materiálů, kapacit k reakci na výskyt a vyšetřování podezřelého výskytu nemocí a doporučení týkající se zneužití biotechnologie pro biologické zbraně ve farmaceutickém a biotechnologickém průmyslu.⁸⁰ Na těchto zasedáních se postupně projednává *pět* bodů.

Na zasedání v roce 2003 byl hlavní zájem zaměřen na přijetí nezbytných *národních opatření pro provádění zákazů* obsažených v Úmluvě včetně přijetí trestní legislativy. Rovněž šlo o otázku založení a účinného provádění *národních mechanismů* pro vytvoření a udržení bezpečnosti a dohledu nad patogenními organismy a toxiny.⁸¹ Dalším bodem je *posílení mezinárodních kapacit* v oblasti *vyšetřování*, reakce a zmírňování účinků případného údajného použití biologických a toxinových zbraní, *posílení a rozšíření národních a mezinárodních institucionálních snah* a existujících mechanismů v oblasti dohledu, detekce, diagnostiky a boje s infekčními nemocemi, vypracování a přijetí *kodexu chování* pro vědce.⁸²

Otázkou je zda tato opatření, i kdyby byla realizována, mohou *nahradit procedury* obsažené v navrhovaném *protokolu o kontrole*. Jedná se hlavně o procedury *vnitrostátního* provádění. Na mezinárodní úrovni pak jde zejména o *vyšetřování* podezřelých případů údajného použití biologických zbraní. Pokud by se však podařilo dosáhnout dohody států o těchto opatřeních, na šesté hodnotící konferenci, znamenalo by to *posílení provádění* a tudíž i *dodržování* Úmluvy.

⁷⁷ Srov. Borrie, J., Randi, V. M.: *Alternative Approaches in Multilateral Decision Making: Disarmament as Humanitarian Action*, Ženeva: UNIDIR, United Nations, 2005, s. 68.

⁷⁸ Srov. ILA op. cit., 28, s. 496.

⁷⁹ Srov. Středa, L., Brádka, S., op. cit., 73, s. 77.

⁸⁰ Srov. ILA op. cit., 28, s. 496.

⁸¹ Srov. Guthrie, R., Hart, J., Kuhlau, F., Simon, J.: *Chemical and biological warfare developments and arms control in: SIPRI Yearbook 2004*, s. 659.

⁸² Srov. Středa, L., Brádka, S., op. cit., 73, s. 82.

Na možné vojenské nebo teroristické použití biologických zbraní mohou státy také reagovat spoluprací při očkování a v této souvislosti při vytváření zásob vakcín.

Za nejvýznamnější *mnohostrannou odzbrojovací smlouvu* je v současnosti považována *Úmluva o zákazu vývoje, výroby, hromadění zásob a použití chemických zbraní a jejich zničení* z roku 1993. Úmluva představuje komplexní dokument mající odzbrojovací povahu. Na jejím základě je postupně likvidován celý jeden druh zbraní hromadného ničení. Také zakazuje použití těchto zbraní a v tomto směru se týká práva ozbrojených konfliktů. Úmluva v současnosti zavazuje 169 států, mezi nimi je všech pět stálých členů Rady bezpečnosti, z dalších států např. Indie, Pákistán. Smluvní stranou není např. KLDLR, Egypt, Sýrie, Irák, Izrael smlouvu podepsal, ale neratifikoval. V roce 2004 k Úmluvě přistoupila Libye.

Úmluva o úplném zákazu chemických zbraní stanoví smluvním státům *povinnost zničit* veškeré chemické zbraně nejpozději 10 let po vstupu Úmluvy v platnost (čl. IV odst. 6). Úmluva vstoupila v platnost v roce 1997, takže jejich likvidace by měla být skončena do roku 2007. Lhůta pro dokončení likvidace chemických zbraní může být Organizací pro zákaz chemických zbraní prodloužena o pět let. Smluvnímu státu však v žádném případě nebude termín pro dokončení likvidace prodloužen nad 15 let po vstupu Úmluvy v platnost (Příloha o kontrole, část 4 odst. 26), tj. do roku 2012. Největšími vlastníky chemických zbraní jsou USA a Rusko. USA, které ratifikovaly Úmluvu v roce 1997, deklarovaly přes 31 tisíc tun chemických zbraní. Po vstupu Úmluvy v platnost vlastnilo Rusko více než 40 tisíc tun chemických zbraní, které byly skladovány na sedmi místech. Dalším vlastníkem je např. Indie, některé státy, které jsou podezřívány z vlastnictví chemických zbraní.

Mezi problémy, při provádění Úmluvy, patří likvidace chemických zbraní. Každý stát hradí náklady na likvidaci těch chemických zbraní, které je povinen zničit (čl. IV odst. 16). Likvidace chemických zbraní je však z hlediska finančního velmi nákladná, dokonce dražší než sama jejich výroba.⁸³ Z tohoto hlediska bude likvidace chemických zbraní pro některé státy velmi finančně náročná. „Znepokojení vyvolává stav likvidace *ruských chemických zbraní*. Dne 26. října 2001 požádala Ruská federace o prodloužení lhůty pro ukončení likvidace chemických zbraní Kategorie 1 do 29. dubna 2012. Důvodem je komplikovaná vnitřní ekonomická situace a omezený charakter mezinárodní finanční pomoci, které vedou k tomu, že Rusko nedokončilo výstavbu svých zařízení pro likvidaci chemických zbraní.“⁸⁴

Rovněž USA vydaly zprávu,⁸⁵ že nedokončí likvidaci svých zásob chemických zbraní do roku 2012. Důvodem pro zpoždění jsou rostoucí náklady včetně nezbytnosti splnit požadavky ochrany životního prostředí a bezpečnosti práce a další bezpečnostní opatření.

Pro případné *nesplnění lhůt* pro likvidaci chemických zbraní, tj. nejpozději do roku 2012, *nestanoví* Úmluva žádné *sankce*. Výkonná rada a Konference smluvních stran

⁸³ Srov. Vavilov, A. M.: *Ekologické důsledky horečného zbrojení*, Praha: Svoboda, 1986, s. 69.

⁸⁴ Srov. Středa, L.: *Šíření zbraní hromadného ničení – vážná hrozba 21. století*, Praha: Ministerstvo vnitra, 2003, s. 128.

⁸⁵ Srov. Guthrie, R., Hart, J., Kuhlau, F., Simon, J., op. cit., 81, s. 672.

Organizace pro zákaz chemických zbraní by však mohly zvážit danou situaci a posoudit, zda smluvní strana nesplnila svůj závazek z důvodů politických nebo finančních. V této souvislosti by bylo zejména třeba posoudit, zda stát jednal v dobré víře.

Otázky vyvolává rovněž *provádění inspekci*. Inspekce podle Úmluvy jsou založeny na *počátečních a rutinních inspekcích*. Například v roce 2003 provedla Organizace pro zákaz chemických zbraní 286 inspekci. Navzdory *tvrzení*⁸⁶ o tom, že několik smluvních států *porušuje* Úmluvu tím, že vyvíjí a vlastní chemické zbraně *nebyla* podána *žádost o inspekce na výzvu*. Inspekce na výzvu mohou být prováděny na jakémkoli místě, tj. i na předem nedeklarovaných místech. V případě, že tyto inspekce nebudou realizovány, je zde nebezpečí, že tvrzení, která nebudou ověřena, mohou podkopat důvěryhodnost Organizace pro zákaz chemických zbraní a systém drahých rutinních inspekci.

2.3 KONVENČNÍ ZBRANĚ

V oblasti zbraní hromadného ničení je v současnosti uzavřeno více smluv, pokud jde o omezení zbrojení a odzbrojení. Situace, pokud jde o smluvní úpravu, není sice optimální, zejména pokud jde o jaderné zbraně, hlavním úkolem v oblasti zbraní hromadného ničení, je však zajištění jejich efektivního provádění.

Pokud jde o *konvenční zbraně*, byla v oblasti omezení zbrojení a odzbrojení uzavřena mnohostranná *Úmluva o zákazu, použití, skladování, výrobě, převádění a o zničení nášlapných (protipěchotních) min* v roce 1997. Vstoupila v platnost v roce 1999. Jedná se o typickou odzbrojovací smlouvu, která však obsahuje i *zákaz použití min*, tj. v ozbrojeném konfliktu. Má tak *vztah k právu ozbrojených konfliktů*, který se projevuje i tím, že odkazuje v čl. 5 odst. 2 na *Protokol II o zákazu použití min k Úmluvě o zákazu nebo omezení použití určitých konvenčních zbraní, které mohou způsobit nadměrná zranění nebo mít nerozlišující účinky* z roku 1980. Úmluva z roku 1980 je někdy *zařazována mezi smlouvy o omezení zbrojení a odzbrojení*, a to jak v rámci OSN,⁸⁷ tak i naukou.⁸⁸ Zařazení Úmluvy z roku 1980 a protokolů k ní, mezi smlouvy o omezení zbrojení a odzbrojení však není přesné, protože *neukládají přímo snížení ani omezení počtu určitých zbraní*. Pouze zakazují jejich použití. Nicméně v souvislosti s Úmluvou z roku 1980 a jejím Protokolem II, dokonce *několik států přijalo jednostranné moratorium* nebo zakázalo export nášlapných (protipěchotních) min. *Některé státy dokonce jednostranně zastavily výrobu nášlapných (protipěchotních) min a zahájily jejich likvidaci*⁸⁹.

Úmluva z roku 1997 je nepochybně významná tím, že na jejím základě mají být zcela zničeny miny určené proti osobám. Veškeré nášlapné (protipěchotní) miny mají být podle čl. 4 Úmluvy zlikvidovány do čtyř let, po jejím vstupu v platnost. Jedná se o zbraně zvláště nebezpečné pro civilní obyvatelstvo. Uvádí se, že každoročně zahyne na celém světě kolem 30 tisíc osob na následky zranění způsobených minami.

⁸⁶ Srov. ILA op. cit., 28, s. 496.

⁸⁷ Srov. <http://disarmament2un.org./Treaty Status>.

⁸⁸ Srov. Srov. ILA op. cit., 28, s. 497.

⁸⁹ Srov. Goldblat, J., op. cit., 7, s. 236.

Za určitý problém, spojený s touto Úmluvou z roku 1997, je považována možnost *různých výkladů*, pokud jde o *definice* a výjimky obsažené v tomto dokumentu, což může mít vliv na provádění závazků států⁹⁰. Rovněž je otázkou zda by nebylo vhodné vytvořit organizaci pro stálý dohled nad Úmluvou.

Pro provádění Úmluvy z roku 1997 byl v České republice přijat zákon č. 305/1999 Sb., o zákazu použití, skladování, výroby a převodu protipěchotních min a o jejich zničení. Podle § 1 odst. 1 tohoto Zákona se *zakazuje* vlastnit, držet a používat všechny typy protipěchotních min uvedených v Úmluvě z roku 1997. Dále se podle § 1 odst. 2 Zákona zakazuje vývoj, výroba, převod, skladování nebo shromažďování zásob protipěchotních min nebo jejich součástí. Do čtyř let, od účinnosti tohoto zákona, má Ministerstvo obrany zabezpečit zničení shromážděných zásob všech protipěchotních min. Zákonem č. 305/1999 Sb. byl také novelizován trestní zákon, kterým se ukládají sankce za porušení povinností uložených zákonem o zákazu protipěchotních min. Do trestního zákona byl vložen nový § 185a, podle kterého, kdo vyvíjí, vyrobí, doveze, vyveze, přechovává nebo hromadí zbraně, bojové prostředky nebo výbušniny zakázané zákonem nebo mezinárodní smlouvou, anebo s nimi jinak nakládá, bude potrestán odnětím svobody na jeden rok až pět let.

Na *univerzální úrovni* nebyla uzavřena *jiná mezinárodní smlouva*, která by *ukládala likvidaci jednotlivých druhů konvenčních zbraní*. Byly však uzavřeny smlouvy na regionální úrovni. Nejznámější je Smlouva o konvenčních ozbrojených silách v Evropě z roku 1990. Na jejím základě došlo ke snížení počtu zbraní smluvních států v pěti kategoriích. Jedná se o tanky, obrněná vozidla, dělostřelecké systémy, bojové letouny a úderné vrtulníky. Původně byla uzavřena mezi státy NATO a Varšavské smlouvy.

V roce 1999 byla Smlouva přijetím *Dohody o adaptaci* výrazným způsobem změněna. Původní bloková struktura Smlouvy byla změněna tak, že jsou v současnosti stanoveny limity v pěti kategoriích zbraní pro každý stát samostatně. *Nové národní úrovně* mohou být *nížší* než původně stanovené, *nemohou* je však překročit.

Smlouva obsahuje seznam existujících typů zbraní. Podle čl. II odst. 2 Smlouvy se počítá s *aktualizací* tohoto seznamu. Tyto aktualizace nejsou *dotatky* ke Smlouvě. Dané ustanovení je důležité z hlediska nových typů zbraní, na které by se Smlouva nevztahovala, protože by nebyly zahrnuty do existujících typů. Smlouva se však podle čl. III nevztahuje na zbraně a techniku, které jsou v procesu výroby. Nevztahuje se také na zbraně a techniku jež je připravena nebo renovována pro export nebo re-export.

Ke *snížování počtu* techniky dochází zejména jejich destrukcí a konverzí pro nevojenské účely. Podle Dohody o adaptaci může ke snížování docházet také jejím *prodejem*. Na základě Smlouvy dochází rovněž ke snížování početního stavu příslušníků ozbrojených sil. Smlouva rovněž obsahuje přísná pravidla o kontrole.

Cílem Smlouvy bylo odstranit *nerovnováhu v konvenčních silách* v Evropě, která mohla ohrožovat strategickou stabilitu. Vzhledem k radikálnímu, ověřitelnému snížení vojenských arzenálů, *nemá* žádný stát nebo skupina států v současnosti *schopnost zahájit překvapivý* ozbrojený útok v Evropě.⁹¹

⁹⁰ Srov. Goldblat, J., op. cit., 7, s. 347.

⁹¹ Srov. Goldblat, J., op. cit., 7, s. 230.

Smlouva o konvenčních ozbrojených silách *posílila důvěru* mezi původními nepřátelskými státy. K tomu přispělo vytvoření mechanismu pro *pravidelnou výměnu relevantních informací* a *kontrola* (ověřování) dodržování přijatých závazků. Činnost jednotlivých států se tak stala více transparentní a předvídatelná.

V současnosti *jednotlivé státy* zdaleka *nedosahují* maximálních stropů pro jednotlivé druhy zbraní, jak stanoví Smlouva. Je to dáno tím, že často dochází k *jednostrannému snižování vojenské techniky* a početního stavu ozbrojených sil. Například pro Českou republiku je stanoven strop 957 tanků. K 1. lednu 2004 měla Česká republika, podle údajů SIPRI,⁹² pouze 303 tanků. Nižší počty jsou prakticky u všech položek u všech států.

Na druhé straně lze litovat, že se Smlouva *nevztahuje na námořní síly*.

Celkově lze konstatovat, že Smlouva a Dohoda o Adaptaci jsou výrazem *úspěchu*,⁹³ pokud jde o evropskou bezpečnost, protože *posílila partnerské vztahy mezi evropskými státy*. Pokud jde o Dohodu o adaptaci je předpokladem, pro její vstup v platnost, aby byla ratifikována všemi 30 státy, které ji podepsaly, poté bude nadále Smlouva z roku 1990 platit ve znění pozměněném touto Dohodou. Otázkou však je, kdy Dohoda vstoupí v platnost.

Pokud jde o *konvenční zbraně*, dá se konstatovat, že zájem států o ně se nevyrovná zájmu o *zbraně hromadného ničení* a o problémy *šíření zbraní hromadného ničení*, jakož i o hrozby s nimi spojenými.

3. HROZBA ŠÍŘENÍ ZBRANÍ HROMADNÉHO NIČENÍ STÁTŮ

Odzbrojovací proces, který se ještě v polovině 90. let nadějně rozvíjel se koncem 90. let 20. století zpomalil a prakticky zastavil. Nahromadění velkého množství jaderných, ale i jiných zbraní vede k nebezpečí jejich použití. Je zřejmé, že jakékoli použití jaderných zbraní ať již v důsledku nehody, nebo záměru, by mělo značné důsledky pro lidstvo jako takové. Na počátku 21. století je jednou z největších hrozeb, *hrozba šíření zbraní hromadného ničení*, zejména *jaderných*, do dalších států.

Neochota zejména oficiálních vlastníků jaderných zbraní vést jednání o úplném jaderném odzbrojení a rovněž problémy, pokud jde o úplný zákaz jaderných zkoušek, nepřispěly k řešení problémů týkajících se jaderných, ale i jiných zbraní hromadného ničení. Postoj těchto států vede pouze k tomu, že další státy nebyly ochotny vzdát se svých jaderných zbraní a dokonce se projevují tendence některých států opatřit si tyto zbraně.

Značným nebezpečím pro *šíření jaderných zbraní* je, vedle otázky provádění Smlouvy o nešíření jaderných zbraní, zejména dlouho trvající *nebezpečí erose a možného zhroucení celého systému* režimu Smlouvy o nešíření jaderných zbraní. Téměř 60 států⁹⁴ v současnosti provozuje nebo buduje jaderné elektrárny či výzkumné reaktory. Přinejmenším 40 států vlastní průmyslovou a vědeckou infrastrukturu, která by jim umožnila, kdyby se tak rozhodly vyvinout jaderné zbraně v relativně krátké době,

⁹² Srov. SIPRI 2004, s. 714.

⁹³ Srov. Goldblat, J., op. cit., 7, s. 230.

⁹⁴ Srov. Report of the High-level Panel on Threats, Challenges and Change, A/59/565 z 2. prosince 2004, s. 38.

aby *právní omezení Smlouvy* nebyla nadále aplikována.⁹⁵ *Hrozba šíření jaderných zbraní* státy by se tak mohla naplnit.

Nejlepším řešením jak zmírnit případně odstranit hrozbu šíření jaderných zbraní je jejich *úplné odstranění a likvidace*, tj. kroky spočívající v *odzbrojení*. *Jaderné státy* by se měly snažit, v dobré víře, naplnit závazek obsažený v čl. VI Smlouvy a snažit se dosáhnout *jaderného odzbrojení*. Měly by rovněž znovu potvrdit své předchozí závazky, *nepoužít jaderné zbraně proti nejaderným státům*. Jak je však konstatováno, ve Zprávě Panelu expertů,⁹⁶ tyto státy, v *rozporu s rezolucí Rady bezpečnosti č. 984/1995*, *nejsou ochotny zavázat se k ujištění o nepoužití jaderných zbraní*. Uplatňují zejména právo *odpovědět jadernými zbraněmi na chemický nebo biologický útok*.

Praktická opatření pro snížení rizika náhodné jaderné války by měly učinit USA a Ruská federace, jako státy disponující s většinou jaderných zbraní.

Za vhodné je rovněž považováno, aby se Rada bezpečnosti *explicitně zavázala ke kolektivní akci*, jako odpovědi na jaderný útok nebo hrozbu takového útoku na stát nevlastnící jaderné zbraně.

Státy, které *nejsou stranou Smlouvy o nešíření jaderných zbraní*, by se měly zavázat k *nešíření jaderných zbraní a k odzbrojení*. Svou dobrou vůli by mohly *demonstrovat* ratifikováním Smlouvy o *úplném zákazu jaderných zkoušek* z roku 1996. Pokud jde o Smlouvu o *úplném zákazu jaderných zkoušek*, problém však spočívá v tom, že samotné jaderné státy nejdou příkladem a nejsou doposud její stranou. *USA odmítly* se stát stranou této Smlouvy, čímž je znemožněn její vstup v platnost.

Ve vztahu k smluvním státům nevlastnícím jaderné zbraně podle Smlouvy o nešíření jaderných zbraní z roku 1968 je třeba zpřísnit *kontrolní systém*, který má zabránit neoprávněnému převodu jaderné energie z *mírového využití* na jaderné zbraně nebo jaderná výbušná zařízení. Nejjednodušším řešením jak zabránit zneužívání jaderné energie by se mohl stát její zákaz, což však není v současnosti reálné, právě naopak. Jaderná energie je důležitým zdrojem energie pro civilní využití a může se stát *rozhodující*⁹⁷ v kontextu celosvětového úsilí omezit závislost na fosilních palivech a snížit emise skleníkových plynů. Sama Smlouva v čl. IV přímo obsahuje *nezadatelné právo všech smluvních stran rozvíjet bez diskriminace a v souladu s čl. I a II výzkum, výrobu a využití jaderné energie pro mírové účely*.

Jedinou možnou cestou je tudíž *zpřísnění kontroly* a zabránění možného využití jaderné energie pro nemírové účely. Jak již bylo uvedeno výše kontrolu v podobě záruk provádí MAAE a státy nevlastnící jaderné zbraně mají povinnost uzavřít, ve smyslu čl. III Smlouvy dohody o zárukách s touto organizací. Pro zpřísnění *inspekci*, které provádí MAAE připravila tato organizace v roce 1997 Vzorový Dodatkový protokol. Do současné doby však pouze omezený počet smluvních států Smlouvy ratifikoval tento Protokol.

Vzorový Dodatkový protokol by se měl stát *standardem*⁹⁸ pro *záruky* (inspekce) a rovněž Rada bezpečnosti OSN by měla být připravena jednat, v případech *závažného porušení závazku* nešířit zbraně a *porušení těchto standardů*.

⁹⁵ Srov. op. cit., 92, tamtéž.

⁹⁶ Srov. op. cit., 92, tamtéž.

⁹⁷ Srov. op. cit., 92, s. 42.

⁹⁸ Srov. op. cit., 92, s. 42.

Problémem je rovněž nebezpečí odstoupení některých států od Smlouvy o nešíření jaderných zbraní. Ztížení možnosti odstoupit od Smlouvy a možná odpovědnost za její porušení se týká rovněž států, které sice jednájí podle *litery*, ale pravděpodobně ne podle *ducha zákona*, jak je i konstatováno v Zprávě Panelu expertů. Takovým podezříváním státem, který je stranou Smlouvy může být Írán, který oznámil svůj úmysl obnovit obohacování uranu ve svém středisku v Isfahánu. Írán tvrdí, že ho *má pro mírové účely v zahraničí, ale roste podezření, že jde o zástěrku pro zbrojení*. Rovněž další státy jsou podezřelé z vývoje jaderných zbraní, Alžírsko, Sýrie (jsou stranou Smlouvy) a dále Tchaj-wan.

Hrozba šíření jaderných zbraní, pokud jde o některé státy je poměrně vysoká. Státy, které jsou stranou Smlouvy o nešíření jaderných zbraní mají závazek tyto zbraně nikomu nepředávat (státy jaderné) nebo je nevytvořit či si je jinak neopatrovat (státy nejaderné). Vyplývá z toho i závazek učinit opatření, aby fyzické nebo právnické osoby, které podléhají jurisdikci daného smluvního státu se takové činnosti nedopouštěly a nezpůsobily tak porušení jeho závazku nešířit jaderné zbraně. Stát by odpovídal za porušení svého závazku bdělosti, který spočívá v tom, že neúčinnil opatření, k tomu, aby fyzické a právnické osoby dodržovaly povinnosti vyplývající z mezinárodních závazků. Přímó z čl. III odst.1 Smlouvy lze dospět k tomuto závazku státu, protože záruky prováděné MAAE budou uplatněny na veškerý výchozí nebo speciální štěpný materiál ve veškeré mírové jaderné činnosti na území takového státu, pod jeho jurisdikcí nebo v činnosti kdekoliv prováděné pod jeho kontrolou.

V České republice byl přijat zákon č. 18/1997 Sb., o mírovém využívání jaderné energie a ionizujícího záření (atomový zákon). Ve smyslu § 4 zákona smí být jaderná energie využívána v souladu s mezinárodními závazky České republiky *pouze pro mírové účely*. Podle § 5 odst.1 tohoto zákona mezinárodní převody jaderných položek do států nevlastnících jaderné zbraně, jež by byly *v rozporu se závazky České republiky plynoucími z mezinárodních smluv*, jsou *zakázány*. Mezi tyto smlouvy patří Smlouva o nešíření jaderných zbraní z roku 1968.

Státy, které nejsou stranou Smlouvy o nešíření jaderných zbraní budou ztěžii činit podobná opatření. Další státy nemají dostatečné legislativní, administrativní a další nástroje pro naplnění těchto cílů. To může být způsobeno nejen neochotou státu, ale také jeho neschopností splnit dané závazky z důvodu nedostatečnosti finančních a technických prostředků a celkovou slabostí daného státu.

4. HROZBA ŠÍŘENÍ ZBRANÍ HROMADNÉHO NIČENÍ NESTÁTNÍMI AKTÉRY

Otázky zbraní, pokud jde o omezení zbrojení a odzbrojení, není jen záležitost států a jejich vzájemných vztahů. Nejsou to pouze *státy*, které vlastní nebo usilují o získání jaderných zbraní, tato tendence je zřejmá také u *nestátních aktérů*. Mezi největší hrozby na počátku 21. století patří *šíření zbraní hromadného ničení* nestátními subjekty a s tím spojený *terorismus*.

Bez ohledu na to zda více států získává jaderné zbraně, existuje rovněž závažné riziko způsobené samotnou existencí velkých zásob jaderného nebo radiologického materiálu. Uvádí se, že dnes je 1300 kg vysoce obohaceného uranu ve výzkumných reaktorech v 27 státech.⁹⁹ Celkový objem zásob uranu je však mnohem vyšší. Mnohé sklady, kde je vysoce obohacený uran skladován jsou neadekvátně zabezpečeny. V posledních deseti letech státy veřejně potvrdily 20 případů *diverze* týkající se jaderného materiálu a bylo zdokumentováno více než 200 incidentů *zahrnující nelegální obchod s jaderným materiálem*. Vědci opakovaně varují, že je snadné pro teroristy sestrojít z částí dostupných na volném trhu jednoduché jaderné zařízení. Odborníci uvádějí, že výbuch jednoduchého jaderného zařízení ve větším městě může způsobit ztráty na životech od desítek tisíc do více než milionu. Podle expertů 50 kg vysoce obohaceného uranu, které se vejde do šesti litrových kartónů od mléka stačí k vytvoření improvizovaného jaderného zařízení. Kontroly na hranicích nejsou dostatečně adekvátní pro obranu proti těmto hrozbám.

Na zabránění šíření jaderných zbraní nestátním aktérům je možné aplikovat čl. I Smlouvy o nešíření jaderných zbraní z roku 1968. Podle tohoto ustanovení se každá smluvní strana vlastnící jaderné zbraně zavazuje nepřevádět *komukoliv*, tj. i fyzickým nebo právnickým osobám, jaderné zbraně nebo jiná jaderná výbušná zařízení ani kontrolu nad nimi.

Hrozbou šíření zbraní hromadného ničení nestátními aktéry se zabývá také Rada bezpečnosti OSN. Rada bezpečnosti v roce 2004 přijala rezoluci č. 1540. *Iniciativa*¹⁰⁰ k přijetí rezoluce vzešla od USA. Klíčovým prvkem této iniciativy je *zabránit šíření zbraní hromadného ničení ze států na nestátní aktéry*, což není podle iniciativy *výslovně upraveno* v žádné z existujících smluv v oblasti zbraní hromadného ničení. Návrh rezoluce byl vedle USA podpořen, také Francií, Ruskem, Velkou Británií, Španělskem, Rumunskem a Filipínami.

V rezoluci č. 1540 Rada bezpečnosti konstatovala hrozbu terorismu a riziko, že nestátní aktéři, vymezení mimo jiné v rezoluci Rady bezpečnosti č. 1373/2001, mohou *nabývat, rozvíjet, dopravovat* nebo *používat jaderné, chemické a biologické zbraně* a prostředky pro jejich přenos.

Rada Rovněž zdůraznila *hrozbu nelegálního obchodu s jadernými, chemickými nebo biologickými zbraněmi*, které dávají nový rozměr šíření těchto zbraní a také představují hrozbu pro mezinárodní mír a bezpečnost.

Rada bezpečnosti dále konstatovala, že většina států má právní závazky na základě příslušných smluv nebo má další závazky pokud jde o *zabránění (preventing)* v šíření jaderných, chemických nebo biologických zbraní. Tyto státy mají rovněž činit účinná opatření pro zajištění fyzické ochrany citlivých materiálů jak je požadováno v *Úmluvě o fyzické ochraně jaderných materiálů* z roku 1980. Také zdůraznila Kodex chování MAAE pokud jde o *bezpečnost* ve smyslu vnitřní i vnější (safety and security) radioaktivních zdrojů.

Rezoluce ukládá všem státům, aby se *zdržely podporování nestátních aktérů* při jejich snaze vyvíjet, nabývat, vyrábět, držet, dopravovat, převádět nebo používat jaderné,

⁹⁹ Srov. op. cit., 92, s. 42.

¹⁰⁰ Srov. op. cit., 92, s. 39.

chemické nebo biologické zbraně (odst. 1). Dále rezoluce stanoví závazek všem státům, aby v souladu se svými vnitrostátními procedurami přijaly příslušné *účinné zákony*, které zakazují *jakýmkoli nestátním aktérům* zmíněnou činnost (výrobu, nabývání, držení, vývoj, dopravu, převádění nebo použití), týkající se jaderných, chemických a biologických zbraní, a to zejména pro *teroristické účely*, stejně jako účast na těchto činnostech, jejich napomáhání nebo financování (odst. 2). Rovněž je státům ukládáno, aby přijaly a vymáhaly účinná opatření pro domácí kontroly při zabránění šíření (to prevent the proliferation) jaderných, chemických nebo biologických zbraní, včetně příslušných kontrol nad nimi (odst. 3).

Na základě rezoluce č. 1540 Rada bezpečnosti založila Výbor sestávající ze všech jejích členů. Výbor přijímá zprávy států o jejich provádění rezoluce č. 1540 a potom podává zprávu Radě.

Závazky obsažené v rezoluci se však *nedotýkají práv a závazků* smluvních stran podle Smlouvy o nešíření jaderných zbraní z roku 1968, Úmluvy o úplném zákazu chemických zbraní z roku 1993 a Úmluvy o zákazu biologických zbraní z roku 1972 nebo jejich odpovědnosti k MAAE či Organizaci pro zákaz chemických zbraní.

Při projednávání návrhu rezoluce č. 1540 vyjádřil Pákistán určité pochybnosti, zejména pokud jde o právo Rady bezpečnosti *ukládat státům povinnost* činit legislativní opatření. Podle jeho stanoviska stávající smlouvy o chemických zbraních, biologických zbraních a o nešíření jaderných zbraní již předepisují činit *legislativní opatření*, která se vztahují na šíření zbraní, jak *státy*, tak i *nestátními aktéry*.

ZÁVĚR

Se změnou mezinárodních poměrů koncem 80. a zvláště v 90. letech 20. století se vytvořily materiální předpoklady pro rozvoj odzbrojení. První polovina 90. let také naplnila vkládané naděje. Byla dokončena mnohaletá jednání o různých odzbrojovacích smlouvách a uzavřeny jak dvoustranné, tak i mnohostranné smlouvy o omezení zbrojení a odzbrojení. Za vyvrcholení tohoto období lze považovat uzavření Smlouvy o úplném zákazu jaderných zkušek v roce 1996 a Úmluvy o úplném zákazu nášlapných min v roce 1997. Tato poslední smlouva byla navíc uzavřena v rekordně krátkém čase jednoho roku a ukázalo se, že pokud státy mají zájem a důvody, je předpoklad pro dosažení dohody.

V posledních letech však došlo ke *zpomalení ne-li dokonce zvratu*,¹⁰¹ pokud jde o omezení zbrojení a odzbrojení. Neúspěch se projevil v tom, že se nepodařilo dosáhnout vstupu v platnost mnohostranné Smlouvy o úplném zákazu jaderných zkušek z roku 1996. Tato Smlouva je významná z toho důvodu, že jaderné pokusy jsou předpokladem pro vývoj jaderných zbraní. Neprovádění jaderných zkušek značně omezuje jejich vývoj, byť je možné vývoj simulovat např. počítačově. Závazná realizace této Smlouvy by vytvořila předpoklad pro mnohostranné jaderné odzbrojení.

¹⁰¹ Srov. op. cit., 28, s. 507.

Jedním z důvodů pro zpomalení odzbrojovacího procesu na počátku 21. století je zvýšený zájem USA dávat přednost *jednostranným akcím*,¹⁰² pokud jde o *zbraně hromadného ničení*. Zásah v Iráku v roce 2003, který byl podezírán právě z vlastnictví zbraní hromadného ničení je toho příkladem. USA ztratily *větší zájem*¹⁰³ o mnohostranné úsilí v oblasti odzbrojení. Odpor USA k uzavírání mezinárodních smluv se projevilo v jejich odmítnutí ratifikovat Smlouvu o úplném zákazu jaderných zkoušek. Dalším projevem je snaha USA vytvořit systém protiraketové obrany proti případnému použití balistických střel, zejména ze strany některých států, které jsou podezírány ze snah získat jaderné zbraně. Snahy USA vedly ke zvýšení obav Ruska, jehož Parlament nechtěl schválit odzbrojovací Smlouvu START II, stalo se tak až v roce 2000. Rozdílné pohledy USA a Ruska, na protiraketovou obranu, nakonec vedly k jednostrannému odstoupení USA od Smlouvy ABM v roce 2001.

Na hodnotící konferenci Úmluvy o zákazu biologických zbraní v letech 2001/2002, USA rovněž odmítly návrh Protokolu o kontrole k této Úmluvě. Ústup od přísné kontroly, na které USA v minulosti trvaly, se projevilo i v případě smlouvy mezi USA a Ruskem SORT v roce 2002. Právě otázka přísné kontroly (verification) je v oblasti odzbrojení důležitá, dá se říci, že nezbytná. V této souvislosti se však *nepovažuje za pravděpodobné*¹⁰⁴, že se v nejbližší době podaří vytvořit organizaci s tak širokými pravomocemi jako má MAAE nebo Organizace pro zákaz chemických zbraní, nebo jak se předpokládá u Organizace pro úplný zákaz jaderných zkoušek. Dospívá se k názoru, že i činnost stávajících organizací v oblasti kontroly je stagnující¹⁰⁵.

Rovněž v oblasti *konvenčních zbraní* není situace považována za optimální. Podle Smlouvy o konvenčních ozbrojených silách v Evropě, která byla jako jedna z prvních uzavřena v roce 1990, nemá žádný stát nebo skupina států schopnost k překvapivému útoku v Evropě. Podle J. Goldblata¹⁰⁶ jsou však stropy jak pro zbraně, tak i pro vojenský personál *příliš vysoké*. Za optimální není považována ani realizace Úmluvy o úplném zákazu náslapných min z roku 1997. Definice a pojmy této Úmluvy umožňují různé interpretace týkající se jejího provádění. Rovněž nebyla založena *žádná organizace*¹⁰⁷ pro dohled nad dodržováním této Úmluvy.

V oblasti konvenčních zbraní jsou velkým problémem *malé a lehké zbraně*. Byly sice přijaty různé směrnice a zásady týkající se těchto zbraní, dané *dokumenty* však *nejdou právně závazné*. Doporučovaná opatření se hlavně týkají omezení nelegálního obchodu s *těmito zbraněmi* nestátními aktéry. Nebyla však uzavřena prakticky žádná smlouva univerzální povahy, která by omezovala nebo dokonce zakazovala obchod s konvenčními zbraněmi (s výjimkou výše zmíněných náslapných min).

Dá se říci, že *klasické pojetí odzbrojení* v mezistátních vztazích, založené na *mezinárodních smlouvách*, v současnosti *stagnuje*. USA a další státy spíše směřují k *zacho-*

¹⁰² Srov. dok. op. cit., 28, tamtéž.

¹⁰³ Srov. de Jonge Oudraat, Ch.: UNSCOM: Between Iraq and a Hard Place, European Journal of International Law, Vol. 13, No. 1, 2002, s. 152.

¹⁰⁴ Srov. de Jonge Oudraat, Ch., op. cit., 119, tamtéž.

¹⁰⁵ Srov. dok. op. cit., 28, s. 508.

¹⁰⁶ Srov. Glodblat, J., op. cit., 7, s. 347.

¹⁰⁷ Srov. Goldblat, J., op. cit., 7, s. 347.

vání *současných smluv*¹⁰⁸ a nemají zájem na přijímání dalších. Rozvoj omezení zbrojení a odzbrojení je nepravděpodobný za situace, kdy se státy snaží řešit svou bezpečnostní situaci *jednostranně*¹⁰⁹. USA dokonce připravují doktrínu *preventivního jaderného úderu*¹¹⁰, který by měl odvrátit hrozící útok zbraněmi hromadného ničení proti sobě, spojencům nebo mezinárodním koalicím. Velitelé by v takovém případě žádali o souhlas prezidenta k jadernému úderu proti jinému státu nebo skupině teroristů, případně ke zničení zjištěných skladů jaderných, biologických a chemických zbraní. Dokladem stagnace v odzbrojení je i růst výdajů na zbrojení a vedení ozbrojených konfliktů. Výdaje na zbrojení v roce 2004 zaostávaly pouze šest procent za lety 1987–88, jak uvádí SIPRI,¹¹¹ a celosvětově dosáhly 1035 miliard USD. Vliv na výši těchto nákladů mají také vojenské operace v Iráku a v Afghánistánu. Největšími příjemci zbraní ze zahraničí byly v roce 2004 Čína a Indie, jejichž hlavním dodavatelem bylo Rusko.

Převažující zájem se v současnosti *omezuje* na hrozbu šíření zbraní hromadného ničení do dalších států. V tomto směru by důležitou úlohu mohl mít režim nešíření jaderných zbraní založený na Smlouvě o nešíření jaderných zbraní z roku 1968. S prováděním této Smlouvy jsou však problémy, pokud jde o stávající smluvní strany, zejména Írán a rovněž pokud jde o jaderný program a zbraně KLRD. Problémem je rovněž zájem oficiálních vlastníků uchovat si své výsadní postavení a jejich neochota přistoupit na mnohostranná jednání o jaderném odzbrojení, jak předvídá Smlouva. Tento přístup vede ke kritice ze strany jiných států. Nelze tak předpokládat, že by se v nejbližší době staly stranou Smlouvy další státy vlastníci jaderné zbraně, které by se jich musely tudíž vzdát.

Šíření jaderných zbraní v různých částech světa omezuje také vytváření oblastí bez jaderných zbraní. Na základě mezinárodních smluv bylo vytvořeno několik těchto zón, jedná se o smlouvy o bezjaderných pásmech v Latinské Americe, Tichomoří, Jihovýchodní Asii, Africe a také v Antarktidě. Všechny bezjaderné zóny jsou na jižní polokouli. Nepodařilo se však zatím uzavřít smlouvy o *denuklearizaci Středního Východu a Jižní Asie*.¹¹²

Omezit nebezpečí nabytí jaderných zbraní by mohlo snížit ukončení *obohacování uranu* jadernými státy. V tomto směru se však nepodařilo dosáhnout uzavření smlouvy o *ukončení produkce štěpných jaderných materiálů*. Tento neúspěch vyvolává značné nebezpečí z toho důvodu, že *množství jaderného materiálu* pěti oficiálních jaderných států nepodléhá mezinárodním zárukám MAAE a může tak dojít k jeho úniku.

Positivně lze hodnotit úsilí skupiny států, které si vytvořily právně nezávazné kontrolní režimy týkající se zabránění *šíření zbraní hromadného ničení a zboží dvojího určení*. Tyto nesmluvní kontrolní režimy se však týkají jen omezeného počtu států. Nejprísnější jsou dané úpravy v Evropské unii.

¹⁰⁸ Srov. Goldblat, J., op. cit., 7, s. 347.

¹⁰⁹ Srov. Wirtz, J. J. in: Larsen, Arms Control, Cooperative Security in a Changing Environment, Boulder, London: Lynne Rienner Publishers, 2002, s. 345.

¹¹⁰ Srov. Roškot, J.: V Pentagonu se rodí doktrína preventivního atomového úderu, Právo z 12. září 2005.

¹¹¹ Srov. Právo ze 16. 6. 2005.

¹¹² Srov. Goldblat, J., op. cit., 7, s. 347.

Zvyšující pozornost je věnována i novým hrozbám, jako je globální terorismus, a v této souvislosti snaze nestátních aktérů obstarávat si zbraně hromadného ničení. Z tohoto důvodu také Rada bezpečnosti přijala v roce 2004 rezoluci č. 1540, která se týká hrozby přístupu nestátních aktérů ke zbraním hromadného ničení. V roce 2005 byla také schválena a je otevřena k podpisu Smlouva týkající se boje s jaderným a radiologickým terorismem. Vedle těchto dokumentů, také *klasické smlouvy v oblasti omezení zbrojení a odzbrojení* mohou, v případě striktního dodržování, bránit úniku zbraní a materiálů *nestátním aktérům*.

V oblasti *omezení zbrojení a odzbrojení* by měla *Rada bezpečnosti* hrát důležitější úlohu v otázkách, které mohou ohrozit mezinárodní mír. Rada bezpečnosti by však neměla nahrazovat úlohu států při jednání o omezení zbrojení a odzbrojení. Měla by však být účinnou pojistkou v případě neplnění závazků v oblasti odzbrojení, což může vést k ohrožení mezinárodního míru. *Pochybnosti*¹¹³ o nahrazování úlohy států Radou bezpečnosti, která stanovila státům přijetí legislativních opatření, vyjádřil Pákistán při projednávání rezoluce Rady bezpečnosti č. 1540. Pákistán mimo jiné zdůraznil, že smluvní režimy (Úmluvy o zákazu chemických zbraní z roku 1993, Úmluvy o zákazu biologických zbraní z roku 1972, Smlouvy o nešíření jaderných zbraní z roku 1968) by mohly být zdokonaleny, pokud je to nezbytné, cestou jednání mezi suverénními a rovnoprávnými státy.

Na počátku 21. století je tudíž třeba přehodnotit některé přístupy k omezení zbrojení a odzbrojení. Mezinárodní bezpečnostní situace se od počátku 90. let změnila. Na změněné podmínky lze aplikovat i klasické smlouvy o omezení zbrojení a odzbrojení. *Zajištění mezinárodní bezpečnosti vyžaduje i kroky v oblasti omezení zbrojení a v odzbrojení*. Státy nemohou spoléhat pouze na zajištění bezpečnosti zvyšováním počtu různých druhů zbraní. Nahromadění zbraní může vyvolat opačný efekt, než ten, který je očekáván.

Jedním z předpokladů pro zlepšení situace v oblasti odzbrojení je vstup v platnost Smlouvy o úplném zákazu jaderných zkušek z roku 1996, striktní dodržování stávajících odzbrojovacích závazků a závazků v oblasti omezení zbrojení. Nezbytná je i ochota jaderných států jednat o úplném jaderném odzbrojení. Důležité je v tomto směru i zlepšení mnohostranného vyjednávacího mechanismu v oblasti odzbrojení a omezení zbrojení a docílení jeho větší účinnosti. Předpokladem pro odzbrojení je vědomí a víra států, že mohou mít prospěch ze snižování zbrojení a ozbrojených sil, ať je již založeno na mezinárodních smlouvách, nebo se jedná o jednostranné závazky. Podle J. J. Wirtze¹¹⁴ kontrola zbrojení může být významným příspěvkem k *mezinárodní bezpečnosti* pouze za určitých specifických okolností. Předpokladem je, že více velkých mocností bude v tomto směru mít zájem na kontrole zbrojení. Další vývoj v oblasti omezení zbrojení či odzbrojení však vyvolává otázky. Například ruský prezident Vladimír Putin v květnu 2006 prohlásil, že *konec závodů ve zbrojení se nekoná*, tyto závody „ve skutečnosti pokračují, a tudíž podpora bojeschopnosti ruské armády zůstává nezbytnou podmínkou pro udržení strategické rovnováhy ve světě“.¹¹⁵ Podle

¹¹³ Srov. Murphy, S. D. (ed.): UN Security Council Resolution on Nonproliferation of WMD, American Journal of International Law, Vol. 98, No. 3, 2004, s. 607.

¹¹⁴ Srov. Wirtz, J. J. in: Larsen, op. cit., 109, s. 349.

¹¹⁵ Srov. Závody ve zbrojení podle Putina neskončily. Právo z 11. května 2006.

V. Putina armáda a zahraniční politika „musejí být schopné dát odpověď na dvě nejzákladnější otázky – jak jsme schopni bojovat nejen proti terorismu, nýbrž i proti jaderným, biologickým a chemickým zbraním“.¹¹⁶

DISARMAMENT AT THE BEGINNING OF THE 21st CENTURY – THE RISE AND FALL

Summary

The international peace and security should also be strengthened by the rules of disarmament. Disarmament includes the norms leading to a reduction and liquidation of arms and armed forces including the prohibition of the development and manufacture of new weapons, i.e. disarmament in the proper sense of the word. However, disarmament is often understood in the broader sense, including also such measures which do not result directly in partial reduction of arms and armed forces, but slow down the arms race in numerous respects and are of preventive character. These measures include, in the first place, the stopping of the tests of nuclear weapons, the non-proliferation of nuclear weapons, the formation of nuclear free zones, etc. Such measures which are not expressly of disarmament character are described as arms limitation.

The international norms of arms limitation and disarmament are contained almost exclusively in international treaties. However, the origin of customary norms e.g. in the field of prohibition of nuclear tests, cannot be excluded.

The development of disarmament depends on political relations among states. The process of disarmament was limited in the past. The collapse of bipolar world has created prerequisite for disarmament. There have been concluded several multilateral and bilateral disarmament treaties in 90's. But in more recent years, the process of disarmament has been slow down or stopped. One of the reasons is, that the USA prefer the unilateral steps concerning mass destruction weapons. There are various problems connecting with disarmament and arms limitation treaties.

The Comprehensive Nuclear test-Ban treaty, signed in 1996, was meant to stop the substantial qualitative improvements of nuclear weapons. However, its entry into force is highly problematic. Another problem is connected with Biological Weapons Convention, which does not provide for measures to verify compliance with the obligations assumed by the parties. Efforts to fill this serious gap by adopting a verification protocol have proved unsuccessful. The establishment by the 1993 Chemical Weapons Convention of an international, legally binding norm against the possession of chemical weapons was an important achievement. However, for different reasons, mainly of an economic and technical nature, the destruction of chemical weapon stocks is not likely to be completed within the time frame prescribed by the Convention.

As for disarmament on conventional weapons, the Anti-Personnel Mines Convention was concluded in 1997. But no organization was set up to oversee the Convention on a continuous basis. Another treaty on conventional weapons is the 1990 Treaty on Conventional Armed Forces in Europe. No state or group of states has today the capability to launch a surprise armed attack in Europe, now. However, the ceilings for both armaments and military personnel are still too high.

We can conclude, that disarmament is likely to make a significant contribution to international security only under a specific set of circumstances. The number of great powers at any one moment probably affects the prospects for successful disarmament.

Key words: Disarmament, arms control, arms limitation, verification, nuclear weapons, chemical weapons, biological weapons, conventional weapons, non-proliferation, nuclear test, comprehensive test ban treaty, anti-personnel mines.

¹¹⁶ Srov. op. cit., 115, tamtéž.